

بخشهایی از زندگانی پر برکت حضرت صدیقۀ طاهره سلام الله علیها و اصل تولّی و تبرّی

مقاله پیش رو نگاهی است اجمالی به بخشهایی از زندگانی پر برکت حضرت صدیقه طاهره سلام الله علیها و اصل تولی و تبری که از کتب امام شناسی، معادشناسی و رساله مودت از تألیفات حضرت علامه آیت الله حاج سید محمد حسین حسین طهرانی، بصورت مجمل و خلاصه خدمت مخاطبین محترم ارائه می گردد.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَنَا أَعْطَيْتُكَ الْكُوْثُرَ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَ انْحَرْ إِنَّ شَانِكَ هُوَ الْأَبْتَرُ

وَ صَلَوَاتُ اللَّهِ وَ مَلَائِكَتِهِ وَ حَمَلَةَ عَرْشِهِ وَ جَمِيعِ خَلْقِهِ مِنْ أَرْضِهِ وَ سَمَائِهِ) عَلَى الْجَوْهَرَةِ الْقُدْسِيَّةِ فِي تَعْيِنِ الْإِنْسِيَّةِ. صَوْرَةَ النَّفْسِ الْكَلْبِيَّةِ، جَوَادِ الْعَالَمِ الْعُقْلِيَّةِ، بَضْعَةَ الْحَقِيقَةِ النَّبَوِيَّةِ، مَطَّلِعِ الْأَنْوَارِ الْعُلَوِيَّةِ، عَيْنِ عُيُونِ الْأَسْرَارِ الْفَاطِمِيَّةِ. النَّاجِيَةِ الْمُنْجِيَةِ لِمُحِبِّيهَا عَنِ النَّارِ. ثَمَرَةَ شَجَرَةِ الْيَقِينِ، سَيِّدَةِ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ. الْمَعْرُوفَةِ بِالْقَدْرِ، الْمَجْهُولَةِ بِالْقَبْرِ. قُرَّةَ عَيْنِ الرَّسُولِ، الزَّهْرَاءِ الْبَتُولِ؛ عَلَيْهَا الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ.^۱

«درود و تحیات بی شائبه خداوند و فرشتگان و حاملین عرش و جمیع عالم آفرینش او، از زمینی و آسمانی، بر آن پاکیزه گوهر قدس باد، که با تجرد قدسیه در هیئت انسیه، عالم بشریت را زینت داده است. آن حقیقت طاهره، خود صورت نفس کلی و بخشنده و نیرو آورنده عالم عقلی است. پاره ای از حقیقت احمدی، و مَطَّلِعِ وَ مَشْرِقِ انوار علوی است. و اصل و منبع سرچشمه های اسرار مکنونه فاطمی است. رستگار و آزاد کننده محبین خود از آتش است، و جوهره و ثمره درخت معرفت و یقین، و بزرگ بانوی بانوان عالمین. قدرش معلوم و معروف، و قبرش پنهان و مجهول است. نور دیده رسول الله، و نام گرامی و لقب سامی اش فاطمه زهراء و بتول عذراء است؛ که درود و سلام خدا بر او باد.

قال الله الحكيم في محكم كتابه الكريم:

ذَلِكَ الَّذِي يَبْتَرُّ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى وَ مَنْ يَفْتَرِفْ حَسَنَةً نَزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ (۲۳) أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَإِنْ يَشَأِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَى قَلْبِكَ وَ يَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَ يَحِقُّ الْحَقُّ بِكَلِمَاتِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ (۲۴) وَ هُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَ يَغْفُوا عَنِ السَّيِّئَاتِ وَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ (۲۵) وَ يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَ عَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَ يَزِيدُهُمْ مِنْ فَضْلِهِ وَ الْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ (۲۶)» (این همان

[پاداشی] است که خدا بندگان خود را که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده اند [بدان] مژده داده است. بگو: «به ازای آن [رسالت] پاداشی از شما خواستار نیستم، مگر دوستی درباره خویشتانندان.» و هر کس نیکی به جای آورد [و طاعتی اندوزد]، برای او در ثواب آن خواهیم افزود. قطعاً خدا آمرزنده

^۱ جزو صلوات معروفه محیی الدین عربی است که ملا محمد صالح موسوی خلخالی آنرا ترجمه و شرح کرده، و در قطع جیبی بنام «شرح مناقب» به طبع رسیده است؛ ص ۱۷۱ و ۱۷۲

و قدرشناس است.

آیا می‌گویند: «بر خدا دروغی بسته است؟» پس اگر خدا بخواهد بر دلت مَهر می‌نهد؛ و خدا باطل را محو و حقیقت را با کلمات خویش پا برجا می‌کند. اوست که به راز دلها داناست. و اوست کسی که توبه را از بندگان خود می‌پذیرد و از گناهان درمی‌گذرد و آنچه می‌کنید می‌داند. و [درخواست] کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند اجابت می‌کند و از

فضل خویش به آنان زیاده می‌دهد، و [لی] برای کافران عذاب سختی خواهد بود.

أُمُّ أَيْمَةٍ الْعُقُولِ الْغُرْبَلُ *** أُمُّ أَبِيهَا وَ هُوَ عِلَّةُ الْعِلَلِ
رُوحُ النَّبِيِّ فِي عَظِيمِ الْمَنْزِلَةِ *** وَ فِي الْكِفَاءِ كَفْوٌ مَنْ لَا كَفْوَ لَهُ
تَمَثَّلَتْ رَقِيقَةَ الْوُجُودِ *** لَطِيفَةً جَلَّتْ عَنِ الشُّهُودِ
تَطَوَّرَتْ فِي أَفْضَلِ الْأَطْوَارِ *** نَتِيجَةَ الْأَدْوَارِ وَالْأَكْوَارِ
تَصَوَّرَتْ حَقِيقَةَ الْكَمَالِ *** بِصُورَةٍ بَدِيعَةِ الْجَمَالِ
فَأَيْمَتُهَا الْحُورَاءُ فِي النَّزُولِ *** وَ فِي الصُّعُودِ مَحْوَرُ الْعُقُولِ
يَمَثُلُ الْوُجُوبَ فِي الْإِمْكَانِ *** عَيَانُهَا بِأَحْسَنِ الْبَيَانِ
فَأَيْمَتُهَا قُطْبُ رَحَى الْوُجُودِ *** فِي قَوْسِي النَّزُولِ وَالصُّعُودِ
وَ، لَيْسَ فِي مُحِيطِ تِلْكَ الدَّائِرَةِ *** مَدَارُهَا إِلَّا الْعَظَمُ إِلَّا الطَّاهِرَةَ

«او مادر امامان، عقول روشن و درخشان است، بلکه مادر پدر خودش است، در حالیکه آن پدر،

علّة العلل است.

او در ارزشندگی مقام، روح پیامبر است. و در همسری و همتائی، همتای کسی است که همتا

ندارد.

او در ظرائف و رقائق وجود، متمثل گردیده است و لطیفه ای است که از مقام شهود و ادراک

بسی بالاتر است.

او در با فضیلت‌ترین اطوار، صورت گرفته است و نتیجه و خلاصه ادوار و اکوار است.

حقیقت کمال در بی سابقه‌ترین صورت زیبای خود شکل گرفته است.

او در عالم نزول، حوراء است و در مراتب صعود، محور عقل‌ها و اندیشه‌ها.

او با واقع و عیان خود، به احسن بیان و بینه، عالم و جوب را در عالم امکان تمثیل کرده است.

او قطب آسیای عالم وجود است، چه در قوس نزول و چه در قوس صعود.
آری! در محیط این دایرهٔ نزول و صعود، مدار اعظم و اوسعی غیر از فاطمهٔ طاهره نیست! ^۱

انبیاء هیچ مزدی در برابر رسالت خود از مردم نخواستند
جای تردید و شبهه نیست که جمیع انبیاء و پیغمبرانی که از ساحت مقدس ربوبی برانگیخته
شده‌اند، از امت خود هیچگونه مزد و پاداشی طلب ننموده‌اند و هیچ حقی از حقوق مردم برای خود
ذخیره نکرده‌اند و هیچ کس را به استخدام و بیگاری نگرفته‌اند.

در قرآن مجید در پنج مورد در سورهٔ ۲۶: شعراء، آیات ۱۰۹، ۱۲۷، ۱۴۵، ۱۶۴ و ۱۸۰ که شرح
حال حضرت نوح و لوط و هود و صالح و شعیب بیان شده، به یک نَسَق و منوال پاسخ آنها را به قوم
خود بیان می‌کند که هر یک از آنها گفتند: **وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ**.^۲
آری حقّ مطلب همین است که پیامبران از امت خود و غیر آنها اجری نخواهند و مزدی طلب
نمایند؛ چون مزد هر کس بر عهدهٔ کسی است که او را اجیر کرده و مأموریت داده است. پیامبران از
جانب خدا آمده‌اند و دعوت آنها مبنی بر وحی و اتصال به عالم غیب بوده است، بنابراین مزد آنان نیز
بر باعث و آمر آنان، یعنی خداوند تبارک و تعالی است.

و این حقیقت را می‌توان دلیل بر صحت نبوت و دعوی پیغمبری گرفت؛ چون کسی که از ناحیهٔ
غیر خدا بر مردم حکومت کند، خواهی نخواهی برای منظور و مقصدی حکومت می‌کند، همان منظور
و مقصد اجر و مزد او خواهد بود و وصول به آن هدف، پاداش و جزای او محسوب می‌شود.

انبیاء از مردم مزد نخواستند زیرا حجاب قلب آنها مرتفع گشته بود و اعمال آنان خالصاً لوجه
الله بود

فقط پیامبرانند که چون حجاب قلب آنها مرتفع گشته و به اسرار عالم اطلاع پیدا نموده و رمز
موت و حیات و تکامل را دریافته و از عوالم و منازل سلوک به وطن حقیقی رسیده و ابدیت را إدراک
نموده‌اند و جان آنها با خدای خود مرتبط شده و گفت و شنود داشته‌اند، اعمال آنها فقط و فقط خالصاً
لِوَجْهِهِ الْكَرِيمِ بوده و در مقابل زحمات و لطماتی که در راه تبلیغ شریعت و هدایت مردم بر خود هموار

^۱ «انوار قدسیه» آیه الله شیخ محمد حسین اصفهانی کمپانی، ص ۳۱

^۲ «من از شما هیچگونه پاداش و مزدی در خواست نمی‌کنم؛ پاداش من فقط بر خدای تعالی پروردگار جهانیان است.»

می دارند مزدی نمی خواهند؛ مزد آنان فقط رضای خدا و انجام مأموریت و نفس هدایت مردم است و بس.

اگر بنا بشود پیمبری برای خود مزد بخواهد آن حریت و آزادی در تبلیغ از دست می رود، و خواه ناخواه جرأت تبلیغ شدید در مقابل افرادی را که از آنها مزد گرفته ندارد؛ چون شرم و حیائی در شخص مورد إحسان پیدا می شود که او را در مقابل إحسان کننده پست و زبون می کند و از قاطعیت تبلیغ ساقط می نماید.

نوح پیغمبر به امت خود می گوید: **فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ**.^۱ در اینصورت هر که خواهد دعوت را می پذیرد و هر که خواهد نمی پذیرد، و پیغمبر در مقابل افراد متمرّد شرم و حیائی ندارد و خود را رهین منت آنان نمی بیند و جداً آنها را مورد مؤاخذه و عتاب قرار می دهد. حضرت رسول اکرم محمد بن عبد الله صلی الله علیه وآله وسلم نیز از این حکم کلی استثناء نشده اند و از مردم هیچ تقاضای مزدی ننموده اند. در سوره انعام که مکالمه آن حضرت را با قوم خود بیان می فرماید، خداوند به آن حضرت امر میکند که: **قُلْ لَأَسْأَلَكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ**.^۲ پیغامبر عظیم الشان نیامده تا آنکه باری بر گرده مردم بگذارد و در مقابل دعوی نبوت، آنها را به تعب بیندازد و حاصل کار و دسترنج آنها را ببرد و از کار و کسب آنان به نفع خود استفاده کند؛ **قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ**.^۳ «بگو من از شما مزدی نمی خواهم و شما را به سختی و رنج نمی افکنم، و من از نزد خود چیزی نمی آورم و سختی نمی گویم.»

در دو جای قرآن یکی در سوره طور، و دیگر در سوره قلم که خداوند مشرکین و متمرّدین را مورد مؤاخذه و خطاب قرار می دهد و شدیداً آنها را در عدم پذیرش دعوت حضرت رسول عتاب می کند می فرماید: **أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ**.^۴ «چرا این مردم متمرّد از پذیرش دعوت تو سر باز می زنند) مگر تو از آنها مزدی درخواست کردی که آنان شانه خود را در آداء آن غرامت، سنگین

^۱ صدر آیه ۷۲، از سوره ۱۰: یونس؛ [اگر از من إعراض نمائید به من ضرری نمی رسد، زیرا من از شما اجر و مزدی تقاضا ننمودهام].

^۲ آیه ۹۰، از سوره ۶: الأنعام «بگو من از شما هیچ پاداشی نمی خواهم؛ نزول قرآن در مقابل مزد و جزائی نیست، و نازل نشده است مگر برای آنکه موجب تذکر و یادآوری جهانیان گردد و آنها را بیدار کند.»

^۳ آیه ۸۶، از سوره ۳۸: ص

^۴ آیه ۴۰، از سوره ۵۲: الطور؛ و آیه ۴۶، از سوره ۶۸: القلم

بینند؟»

ولی در آیات قرآن دو مورد به چشم می خورد که حضرت رسول اکرم صلی الله علیه وآله وسلم در مقابل نبوت و زحمات رسالت مزد و اجر از امت خود خواسته اند. باید در این دو مورد با دقت مطالعه نمود و حقیقت را دریافت.

اول: در سوره فرقان: **قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا.**^۱ «بگو

ای پیغمبر من از شما مزدی طلب نمی کنم؛ مزد من همان راهیست که مردم بسوی خدای خود بجویند و آن طریقی است که بسوی پروردگار خود پیدا کنند.»

دوم: در سوره شوری: **قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ.** «بگو ای پیغمبر من از شما

مزدی نمی خواهم مگر آنکه با نزدیکان من محبت و مودت بنمائید.»

با دقت و توجه در این دو آیه مبارکه اولاً استفاده می شود که در حقیقت این دو مسئله ای که مورد استثناء قرار گرفته اند، دو حقیقت جداگانه نداشته و در واقع دو استثناء بر عموم **قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا** و **قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ** وارد نشده است؛ بلکه حقیقت این دو مستثنی یک چیز بیش نبوده ولی دارای دو عنوان و معرف بوده است. در آیه اول راه پیدا نمودن بسوی خدا استثناء شده و در آیه دوم مودت ذوی القربی. این دو عنوان دارای یک حقیقت واحد هستند؛ راه خدا همان مودت ذوی القربی است و مودت به ذوی القربی همان راهی است که بنده برای وصول به مقام توحید اتخاذ می کند.

و نتیجه بعد از ضم این دو آیه به یکدیگر چنین می شود که: ای پیغمبر بگو من از شما هیچ مزدی طلب نمی کنم مگر آنکه شما با مودت به نزدیکان من راهی بسوی خدای خود اتخاذ کنید.

مودت ذوی القربی یگانه راه بسوی خداست و تنها راه بسوی خدا مودت به ذوی القربی است

و بس!

بنابراین با ملاحظه انحصار این دو استثناء از عموم آیه، و ملاحظه اتحاد این دو معنی، نتیجه چنین می شود که: مودت ذوی القربی یگانه راه بسوی خداست و تنها راه بسوی خدا مودت به ذوی القربی است و بس! یعنی هر مسلمانی که بخواهد مزد پیغمبر خود را داده باشد حتماً باید در راه وصول

^۱ آیه ۵۷، از سوره ۲۵: الفرقان

به مقام توحید و اتّصاف به صفات حضرت حقّ جلّ و علا در تکاپو باشد و وصول بدین مقام و اتّصاف بدین صفات فقط و فقط در سایهٔ مودّت به ذوی القربی حاصل خواهد شد.

و ثانیاً این استثناء منافات با عموم آیات دالّه بر عدم مزد و اجر ندارد؛ و به عبارت دیگر در واقع به مستثنی منه خود استثنائی نمی‌زند و به لسان اهل ادب استثناء منقطع است؛ زیرا آیاتی که دلالت دارد بر آنکه پیغمبران و پیغمبر اسلام اجر و مزد طلب نمی‌کنند، منظور اجر و مزدی است که راجع به خود آنان باشد و عائد بر خود آنان گردد، و اما اجر و مزدی که عائد مردم شود که همان اتّصاف به صفات ربوبی و خروج از عالم بهیمیت و وصول به ذروهٔ انسانیت است، منظور و مقصود هر پیغمبری است و هدف پیغمبر اسلام نیز چنین بوده است.

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمَمِينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ* وَءَاخِرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.^۱

«اوست خدائی که در میان اممّین برانگیخت از خود آنان رسولی را که آیات خدا را بر آنان تلاوت کند، و دائماً آنها را در سیر نفسانی نموّ و رشد بدهد، و از کتاب و اسرار عالم آفرینش و حقائق موجودات بدانها تعلیم کند و همانا قبل از آن در گمراهی آشکاری به سر می‌بردند. و نه تنها بر آنان بلکه بر کسانی هم که در آن زمان نیامده و بعداً می‌آیند نیز مقام رسالت دارد و آنها را بدین صراط رهبری می‌کند و خداوند عزیز و حکیم است.»

بنابراین، این دو آیه که در آنها استثناء واقع شده است یک حقیقت مسلّم را بیان می‌کنند و آن علّت غائی و انگیزه رسالت و داعی بر بعثت است. و طبق آیهٔ مذکوره در سورهٔ جمعه و بعضی از آیات دیگر، علّت رسالت را بیان می‌کند و نه چیز دیگری را. و نتیجه چنین می‌شود که: تلاوت آیات خدا بر مردم و تعلیم کتاب و حکمت و تزکیهٔ آنان، راهی است بسوی خدا که بواسطهٔ مودّت با ذوی القربی، بسوی خدا خواهند پیمود و به مقام توحید خواهند رسید. و این راجع به خود امّت پیغمبر اکرم است و عائد آنان خواهد بود؛ نه اجر و مزدی است که به پیغمبر برسد، و موجب نقص دیگران و زیادی در مال و مآل و حیثیت و جاه پیغمبر اکرم گردد؛ مانند پدری که به فرزندش بگوید: من در مقابل تمام رنجها و زحماتی که در دوران طفولیت و صباوت و جوانی برای تربیت و تعلیم تو و برای سلامتی و دفع آفات از تو متحمّل شدم، هیچگونه پاداشی توقّع ندارم الا آنکه یک فرد سالم با تربیت و منظم و مؤدّب به آداب بوده باشی.

^۱ آیه ۲ و ۳، از سوره ۶۲: الجمعة

شاهد بر این معنی آنکه خداوند تبارک و تعالی در سوره سبأ خطاب به پیغمبر اکرم نموده می‌فرماید: **قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ.**^۱ «بگو آنچه مزد و پاداش، من از شما درخواست نموده‌ام برای خود شماست؛ مزد و اجری که عائد من گردد فقط بر خداست نه بر شما.»

حال بر سر اصل مطلب برویم و ببینیم چگونه خداوند مودّت به ذوی القربی را نتیجه و حاصل و مزد رسالت قرار داده است؟ مودّت به ذوی القربی چه تأثیری در سلوک راه الهی دارد؟ چه رابطه‌ای بین راه خدا و بین محبّت آل محمد است؟ آیا ممکن است که انسان کاملاً به دستورات عملی پیغمبر اکرم عمل کند، نماز بپای دارد، روزه بگیرد، جهاد بنماید، حج بنماید، و تمام تکالیف را یک به یک عمل کند، ولی به ذوی القربی مودّت نداشته باشد؟ آیا چنین فردی به مقام سعادت نائل خواهد آمد و به خدای خود راه پیدا خواهد نمود؟ یا نه، این اعمال هنگامی نتیجه می‌دهد که با محبّت و مودّت ذوی القربی توأم باشد.

از ضمّ دو آیه سابق الذّکر به یکدیگر استفاده نمودیم که پیمودن راه خدا همان مودّت اهل بیت است و بدون آن کسی راه به خدای خود نخواهد یافت.

محبّت عبارت است از جاذبه نفس و کشش روحی حبیب نسبت به محبوب.

حال در سرّ این مطلب و تأثیر محبّت در صلاح عمل و در روش تکاملی انسان بحث می‌نمائیم و برای توضیح این حقیقت می‌گوئیم که: محبّت عبارت است از جاذبه نفس و کشش روحی حبیب نسبت به محبوب. این کشش به حسّب افراد و شرائط گوناگون مختلف است، و نیز از نقطه نظر تأثیر محبوب و درجه فعالیت آن در نفس مُحبّ نیز متفاوت است. محبوب هر چه بوده باشد خواه انسان و یا حیوان و جماد و سنگ یا موجود دیگری، به هر مقدار که آثار جمال و محاسن او در نفس مُحبّ اثر بیشتری داشته باشد، به همان درجه این قوه کشش و جاذبه در مُحبّ شدیدتر خواهد بود و تعلق نفس مُحبّ به محبوب بیشتر خواهد شد.

و چون صفات و آثار هر موجود از توابع و لوازم نفس و روح آن موجود است، بنابراین به علّت این جاذبه و کشش روحی نفس محبّ به محبوب، آثار و صفات محبوب در محبّ منعکس خواهد شد،

^۱ آیه ۴۷، از سوره ۳۴: سبأ

تا به سر حدی که اگر جاذبه بین دو نفس به اندازه‌ای باشد که در هر حال از یکدیگر غفلت نداشته باشند، گوئی آن دو، چنان نفسهایشان در هم آمیخته و به یکدیگر جوش خورده و متصل و یا متحد شده است که هر دو دارای نفس واحدی شده‌اند.

سرِیترین راه اتّصال به عالم معنا و حقیقت هستی محبت اولیاء خداست

در این حال تمام آثار و صفات محبوب در محبّ طلوع می کند؛ چون بنا به فرض، این آثار، آثار محبوب است؛ و بنابر رابطه محبّت و جاذبه روحی محبّ، نفس محبوب در کارگاه وجودی محبّ حکمفرما می شود و بجای نفس او آمر و ناهی خواهد بود؛ و در این صورت به تبع نفس محبوب، آثار و صفات آن نیز در نفس محبّ پیدا خواهد شد؛ و این راه سرِیترین راه اتّصال به ارواح طیبه است. باری، اثر عشق و محبّت و طلوع آثار و صفات محبوب به سبب جاذبه روحی محبّ در نفس او بسیار مشهود و روشن است. در این باب سیر و تواریخ داستانها آورده‌اند و کم و بیش برای خود افرادی که دچار محبّت شده‌اند واضح و روشن است.

حال که این مقدمه واضح شد می گوئیم: اگر کسی محبّت به شخص ستمگر و ظالمی داشته باشد گرچه او خود نیز مایل به ستم و تجاوز نباشد، ولی خود به خود روحیه ظالمانه در او پیدا می شود. و اگر کسی محبّت به شخص عادل و منظم و مستقیمی داشته باشد که طهارت و تقوی در روح او مظهر خورده و به باطن او سرایت کرده است، خود به خود دارای صفت عدالت و استقامت و طهارت خواهد شد.

اکتساب صفات الهی بدون تحصیل محبت خداوند متعال محال است

بنابراین بر افرادی که طالب راه خدا هستند لازم و حتم است که خود را به صفات خدا درآورند و این معنی بدون تحصیل محبّت خداوند محال است؛ یعنی اگر کسی در تمام عمر به کارهای خیر مشغول باشد و از بدی‌ها اجتناب کند، ولی محبّت خدا را در دل نپروریده باشد، جان او از صفا و وفا کاملاً تهی بوده و مانند قبری است که روی آنرا با نقش و نگار زینت نموده باشند. جان و حقیقت انسان همان قوه جاذبه و کشش روحی اوست و گرنه با دیوار ساکن و قبر خراب چه تفاوتی دارد. عمل صالح که از جان زنده و روح صفا و محبّت بر نخیزد چون گوشوار و دستبندی است که در دست مرده و در گوش او آویزند. ولی اگر با محبّت توأم شد، مانند زینتی که به انسان زنده

آرایش دهند، موجب کمال و مزیت او خواهد بود.

محبّ خدا بواسطهٔ اعمال نیک، دائماً محبّت خدا را در دل خود شدید می کند و با مخالفت هوای نفس و موافقت رضای محبوب عشق خدا را در دل زیاده می گرداند، تا به حدّی که مورد رضای او واقع شده، از هوای خود بیرون آمده، به هوای دوست زنده است. در این حال خدا در وجود او حکومت می کند، تمام اعمال و رفتارش خود به خود به اراده خدا خواهد شد؛ کأنّهُ از خود خالی گردیده و از خدا سرشار است. از حرکت به خود دست کشیده و به حرکت خدا متحرّک است.

در «روضه کافی» مرحوم کلینی از علی بن ابراهیم، از پدرش، از علی بن اسباط، از ائمه علیهم السّلام در ضمن پندها و مواظب حضرت باری جلّ و علا به حضرت عیسی بن مریم علیهما السّلام روایت می کند که:

يا عِيسَى اَوْصِيكَ وَصِيَّةَ الْمُتَحَنِّنِ عَلَيْكَ بِالرَّحْمَةِ حَتَّى حَقَّتْ لَكَ مِنْنِي الْوَلَايَةُ بِتَحَرِّيِكَ مِنِّي الْمَسْرَةِ.^۱

«ای عیسی مانند شخصی که از روی محبّت و ترخّم و شفقت در مقام اندرز و پند و نصیحت تو در آید، تو را وصیت می کنم، تا آنکه قوه طلب در تو زیاد گردد و در جستجوی رضا و محبّت من در آئی؛ و در این حال ولایت من در وجود تو حکمفرما خواهد شد و به تمام صفات و اسماء من متّصف خواهی گشت.»

دین مقدّس اسلام که خاتم ادیان است و از نقطه نظر روابط روحی و طبیعی کاملترین نظامات و دستورات را متکفّل است نیز میزان صحّت و سلامت اعمال را بر معیار محبّت اندازه گیری کرده است، و سریع ترین راه را برای وصول به مقام انسانیت و توحید در جلوی راه بشر قرار داده است؛ و آن محبّت به رسول خدا و اقارب آن حضرت است.

اهل بیت عصمت و طهارت به حیات عقل زنده و به نور خدا منور اند

مقصود از اقارب افرادی هستند که به مقام طهارت مطلق در آمده، و طهارت در جان و روح و خیال و نفس و عقل و در سرّ و سویدای آنان رسوخ نموده، از تمام شوائب شرک بر آمده، و در هیچ موطنی از موطن نفس آنان غیر از خدا و آثار و صفات او چیزی را نتوان یافت؛ افرادی هستند که در

^۱ «روضه کافی» طبع دوّم دار الکتب الإسلامیة، ص ۱۳۱

هر حال چشم از عوالم کوتاه و ظلمانی طبیعت برداشته و به جمال ابدیت دوخته‌اند؛ افرادی هستند که حکومت شهوت و غضب و خیال در وجود آنها مفهومی ندارد، پیوسته به حیات عقل زنده و به نور خدا منور و به مقام بلوغ و کمال انسانی رسیده‌اند؛ افرادی هستند که به علت عبور از مراحل کوتاه و تاریک هوی، دیگر در افق آنان شوائب نفس اماره و میل حیوانی و حیات حسّ و توابع آنها نیست. آنان در حرم امن و امان الهی سکنی گزیده‌اند و به نور حق، منور شده‌اند و گناه که لازمه آن غفلت است در آنها مصداقی ندارد. آنان به طهارت حضرت حق، مطهر و به عصمت ذات مقدّس او معصوم گردیده‌اند.

محبّ خاندان عصمت، اهل عبادت و انفاق و ایثار جان و مال در راه خدا خواهد شد

بدیهی است که عشق و محبت بدین افراد، انسان را به افق فکری و وجودی آنها نزدیک می‌کند، و هر چه این محبت شدیدتر گردد، انسان بدان افق نزدیکتر می‌گردد. و بالملازمه، صفات و روحیات و اخلاق و بالأخره ملکات و عقائد پاک آنان در انسان ظهور خواهد نمود. محبّ خاندان عصمت، اهل عبادت و تقوی و ایثار و گذشت و انفاق و بذل جان و مال در راه خدا خواهد شد. محبت مانند برقی که بر خرمن بگذرد و ناگهان آنرا تبدیل به کومه خاکستر کند، صفات رذیله از قبیل حسد، بخل، قساوت قلب، شرّه، جبن و غیره را در وجود محبّ می‌سوزاند و بر باد فنا می‌دهد؛ و معلوم است که این است راه خدا و بس. یعنی سریع‌ترین راه و بهترین و کامل‌ترین و آسانترین راه وصول به مقصد است.

اتکاء بر عمل خود بدون عشق به اهل بیت انسان را به هلاکت خواهد انداخت

بخلاف آنکه انسان بدون عشق و محبت آنان بخواد این راه دور و دراز را به پای خود و به اتکاء عمل خود طی کند؛ هیئات که به مقصد برسد. هر روز که گامی جلو گذارد شوائب نفس اماره و خواطر شیطانی، او را چند گام به عقب می‌برد، و دائماً مانند حمار طاحونه به دور خود می‌چرخد؛ و کَلَّمَا ازْدَادَ سَبْرُهُ لَا يَزِيدُ مِنَ اللَّهِ إِلَّا بَعْدًا. عاقبة الأمر با تلاش بسیار و زحمت فراوان با دست تهی، غارت زده، سرمایه از دست رفته، با هزاران حسرت و ندامت، دنیا را ترک گفته و جان می‌سپارد.

شدیدترین درجات گناه، توجه و محبت به اهل معاصی و دشمنان خداست

سابقاً ذکر شد که اُسّ و مُخّ دین و طیّ راه خدا، محبت به خدا و منسوبین به اوست و لذا بهترین و سریع‌ترین راه برای این مقصود تحصیل محبت است. و به عکس شدیدترین درجات گناه، توجه و

محبت به اهل معاصی و دشمنان خداست؛ چون محبت به افراد منحرف و ستمگر، اثر قساوت و شقاوت در دل می گذارد و دل را به نقش دل آنان منقش می گرداند و بدین وسیله صفات و روحیات آنان در دل ظهور و به تبع آن، کردار و اعمال آنان در انسان پیدا می شود.

لذا نفس محبت به دنیا و زخارف زودگذر آن گناه شمرده شده است؛ **كَلَّا بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ**.^۱ و محبت به جمع آوری مال و ذخیره کردن آن گناه شمرده شده است؛ **وَ تُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا**.^۲ و گذشته از آنکه منکرات یکایک گناه شمرده شده است، محبت به کارهای قبیح و انتشار آن در بین جامعه اسلامی و مؤمنین نیز گناه شمرده شده، بلکه چون این محبت خود مولد گناه و سرچشمه پیدایش معاصی است دارای کیفری بسیار سخت خواهد بود؛ **إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفُحْشَةُ فِي الَّذِينَ ءَامَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ**.^۳ و همچنین نفس محبت به غیر خدا، به محبت استقلالی، و محبت به بتها و به افرادی که انسان آنها را مورد تبعیت و اطاعت خود قرار می دهد و به عنوان شرکاء خدا محسوب می گردند، شدیداً در قرآن مجید مورد انتقاد قرار گرفته است؛ **وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَندَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ**.^۴ و در مقابل این آیات که جداً انتقاد از محبت دنیا و جمع مال و شرکای خدا و غیره می کند، آیاتی است که بنحو اتم از محبت به خدا و اولیای خدا تمجید و تحسین می نماید؛ **قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ**.^۵ «بگو ای پیغمبر: اگر محبت به خدای دارید باید از من پیروی کنید تا بالتبجیه شما نیز مورد محبت خدا واقع شوید و گناهان شما را بپامزد.»

معلوم می شود که محبت به خدا گرانبه‌ترین و شریفترین موهبت از مواهب الهی است که او را خدا موضوع کلام قرار داده و بر آن اطاعت از رسول خدا را مترتب نموده است، در حالی که ممکن بود بگوید: اگر می خواهید بهشت بروید یا جهنم نروید، یا جامعه شما اصلاح گردد، یا دارای نفس متقی و پاکیزه گردید و غیر اینها. ولی ملاحظه می شود که فقط محبت به خدا را عنوان قرار داده و نفس

^۱ آیه ۲۰، از سوره ۷۵: القیامة؛ [«هرگز! بلکه شما دنیای نقد و عاجل را دوست میدارید.»]

^۲ آیه ۲۰، از سوره ۸۹: الفجر؛ [«و مال دنیا را بسیار دوست میدارید.»]

^۳ آیه ۱۹، از سوره ۲۴: النور؛ [«حقاً کسانی که دوست دارند اعمال زشت و ناپسند در بین مؤمنین رواج یابد، عذابی دردناک برای آنها در دنیا و آخرت خواهد بود؛ و خدا میداند و شما نمی‌دانید.»]

^۴ قسمتی از آیه ۱۶۵، از سوره ۲: البقرة؛ [«برخی از مردم شریکانی را در برابر خدا اختیار می‌کنند که آنان را همانند دوستی و محبت به خدا، دوست می‌دارند، ولی کسانی که ایمان آورده‌اند با شدتی بیشتر خداوند را دوست میدارند.»]

^۵ قسمتی از آیه ۳۱، از سوره ۳: آل عمران

اطاعت از رسول خدا را به عنوان لازم غیر قابل انفکاک، ملازم آن قرار داده است. و در جائی که مؤمنین را از ارتداد می ترساند و به آنها از این عاقبت وخیم بیم می دهد و غنای خود و رسول خود را از ایمان و ارتداد آنان بیان می فرماید، جماعتی از مؤمنین را که محبت به رسول خدا دارند و رسول خدا به آنان محبت دارد، معرفی می نماید که آنان پس از ارتداد شما ایمان خواهند آورد، و بهترین معرف آنها در کمال و مزایای انسانی محبت آنها به رسول خدا است؛ **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ وَ أَدِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ**.^۱

و در آیه دیگر محبت به طهارت و تزکیه نفس را بهترین معرف و شاهد مزایا و کمال افراد میگیرد؛ **لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رَجُلٌ يَجِبُونَ أَنْ يَنْظَرُوا وَ اللَّهُ يَجِبُ الْمُطَهَّرِينَ**^۲. در اینجا خداوند به پیغمبرش امر می کند که در مسجد قبا نماز بگزارد و در آنجا قیام به عبادت کند؛ چون علاوه بر آنکه از روز اول بنیادش با تقوی پایه گذاری شده است، جماعتی از مؤمنین که حب طهارت و صفای باطن و ملاقات خدا را دارند، در آنجا به نماز و عبادت اشتغال می نمایند.

و از همه بالاتر آنکه خداوند کسانی را که با مبارزین با خدا و پیغمبرش مودت و دوستی بنمایند یکسره از زمره مؤمنین اخراج کرده است، گرچه آن مبارزین فرزندان یا پدران یا برادران یا اهل و قبیله آنان باشند.

محبت به دشمنان خدا چنان اثر قوی در نفس انسان می گذارد که به کلی زمینه نفس را از ایمان خالی می کند

معلوم می شود محبت به دشمنان خدا و رسول چنان اثر قوی در نفس انسان می گذارد که به کلی زمینه نفس را از ایمان خالی می کند و رائجهای آن باقی نمی گذارد. و در این صورت اعمال صالحه

^۱ قسمتی از آیه ۵۴، از سوره ۵: المائدة؛ [«ای کسانی که ایمان آوردهاید! هر کس از شما که از دین خود برگردد، در آینده خداوند (به جای مرتدین) جماعتی را خواهد آورد که خدا آنها را دوست داشته و آنان نیز خدا را دوست میدارند، در مقابل مؤمنین خاشع و خاضع بوده و در مقابل کافرین با عزت رفتار می کنند.»]

^۲ قسمتی از آیه ۱۰۸، از سوره ۹: التوبة؛ [«سوگند که مسجدی که تأسیس آن از ابتدای امر براساس تقوی و خشنودی خدا بوده است؛ سزاوار است که در آن نماز بگزارید! زیرا که در آن مسجد، مردانی هستند که دوست دارند پاک و پاکیزه و مطهر گردند، و البته خداوند پاکان و پاکیزه شدگان را دوست دارد.»]

انسان چون خس و خاشاکی خواهد بود که در سرزمین خشک و بی آب و علف روئیده، هیچ بو و طراوتی و جمال و زیبایی نخواهد داشت. مثال عمل صالح به انضمام محبت به دشمنان دین، مثال گل و گیاهی است که در مزابل روئیده باشد؛ اگر فرضاً ظاهری فریبا داشته باشد ولی باطن و اصل آن متعفن و زشت است.

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ
أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ
هُمُ الْمُفْلِحُونَ^۱.

در این آیه مبارکه ملاحظه می شود که علاوه بر آنکه محبت به دشمنان خدا را از صف مؤمنین بطور قاطع جدا می کند، بهترین صفت مؤمنین و روشن ترین اثر روحی آنان را عدم محبت به دشمنان خدا قرار داده که بدین مناسبت دائماً از روح خدا بدانها افاضه می گردد و در بهشتهای جاودان زیست خواهند نمود، آنان مورد رضای خدای خود بوده و خود نیز از خدای خود راضی خواهند بود. و از همه بالاتر آنکه فقط و فقط این دسته از مؤمنین را که روحشان با صفت حبّ به خدا و رسول و عدم حبّ به دشمنان خدا و رسول آمیخته شده است، حزب خدا معرفی نموده و علناً سعادت و نجات مطلق را منحصرأً بدین افراد سپرده است.

در کتب اخبار، ابوابی راجع به حبّ و بغض وارد شده است. در این اخبار که مجموعاً می توان گفت به حدّ تواتر رسیده است، اصل حبّ و بغض را از اصول دین شمرده و بقیه اعمال صالحه را از متفرعات آن قرار داده است.

أبو عُبَيْدَةَ حَدَّثَنَا أَنَّ حَضْرَةَ صَادِقٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ رَوَى أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

«مَنْ أَحَبَّ لِلَّهِ وَأَبْغَضَ لِلَّهِ وَأَعْطَى لِلَّهِ فَهُوَ مِمَّنْ كَمَلَ إِيْمَانُهُ»^۲.

^۱ آیه ۲۲، از سوره ۵۸: المجادلة؛ [«نمی یابی جماعتی را که ایمان به خدا و روز قیامت داشته باشند و با این وجود با کسانی که خدا و رسول او را دشمن میدانند دوستی ل ل نمایند، اگرچه این دشمنان، پدران یا پسران یا برادران و یا خاندان آنها باشند. خداوند در قلوب این مؤمنین ایمان را تثبیت نموده و با روحی از نزد خود، آنان را تأیید کرده است. و آنان را در باغهایی وارد می سازد که از زیر آنها نهرها جاری و روان است و به طور ابدی در آن بهشتها زندگی می کنند و خدا از آنها راضی و آنها نیز از خدا راضی هستند. ایشان حزب و گروه خدا میباشند. آگاه باشید که تنها حزب و گروه خدا، رستگاران واقعی اند.»]

^۲ «اصول کافی» ج ۲، ص ۱۲۴

حضرت فرمودند: «کسی که برای خدا دوست داشته باشد هر کس یا هر چیزی را که مورد محبت خداست، و مبعوض بدارد هر کس یا هر چیزی را که مورد بغض خداست، و در راه خدا بذل و اعطاء بنماید؛ چنین مردی از افرادی است که ایمان او به سرحد کمال رسیده است.»

و سعید اعرج از حضرت امام جعفر صادق علیه السلام حدیث می کند که:
قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مِنْ أَوْثَقِ عُرَى الْإِيمَانِ أَنْ تُحِبَّ فِي اللَّهِ وَتُبْغِضَ فِي اللَّهِ وَتُعْطَى فِي اللَّهِ وَتَمْنَعَ فِي اللَّهِ.^۱ «حضرت صادق فرمودند که: از محکمترین دستاویزهای ایمان آن است که دوست داشته باشی هر چه را که خدا او را دوست دارد، و دشمن داشته باشی هر چه را که خدا دشمن دارد، و عطا کنی در راه خدا هر چه را که خدا عطای آن را دوست دارد، و منع کنی در راه خدا هر چه را که خدا منع آنرا می پسندد.»

و نیز از حضرت صادق علیه السلام روایت است که:

قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِهِ: أَيُّ عُرَى الْإِيمَانِ أَوْثَقُ؟ فَقَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَغْلَمُ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: الصَّلَاةُ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: الزَّكَاةُ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: الصِّيَامُ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: الْحَجُّ وَالْعُمْرَةُ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: الْجِهَادُ.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: لِكُلِّ مَا قُلْتُمْ فَضْلٌ وَلَيْسَ بِهِ. وَلَكِنْ أَوْثَقُ عُرَى الْإِيمَانِ الْحُبُّ فِي اللَّهِ وَالْبُغْضُ فِي اللَّهِ وَتَوَالِي أَوْلِيَاءِ اللَّهِ وَالتَّبَرُّيُّ مِنْ أَعْدَاءِ اللَّهِ.^۲

«حضرت صادق علیه السلام از حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله و سلم روایت کرده اند که آن حضرت به اصحاب خود فرمودند: کدامیک از دستاویزهای ایمان محکمتر است؟ اصحاب گفتند: خدا و رسول خدا داناترند. و بعضی از اصحاب گفتند: نماز. و بعضی گفتند: زکات. و بعضی گفتند: روزه. و بعضی گفتند: حج و عمره. و بعضی گفتند: جهاد.

حضرت فرمودند: تمام این اموری را که ذکر نمودید دارای فضیلت و شرافتند، ولی محکمترین دستاویزهای ایمان نیستند. و لیکن محکمترین دستاویز ایمان همان محبت در راه خدا و بغض در راه خدا و دوست داشتن دوستان خدا و تبری و دوری از دشمنان خداست.» مرحوم راوندی می گوید:
و إليه أشار الرضا عليه السلام بمكتوبه: كنْ مُحِبًّا لِلَّهِ مُحَمَّدٍ وَإِنْ كُنْتَ فَاسِقًا وَمُحِبًّا لِمُحِبِّيهِمْ وَإِنْ كَانُوا فَاسِقِينَ.

^۱ «اصول کافی» ج ۲، ص ۱۲۵

^۲ «اصول کافی» ج ۲، ص ۱۲۵

«و به همین مطلب حضرت رضا علیه السلام در نامه خود اشاره فرموده‌اند که: دوستدار آل محمد باش و اگرچه فاسق هستی، و دوستدار دوستداران آل محمد باش گرچه دوستداران آنان فاسق باشند.»
 و از تفسیر عیاشی روایت است که بُرید بن معاویه العجلی می‌گوید که:
 كُنْتُ عِنْدَ أَبِي جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِذْ دَخَلَ عَلَيْهِ قَادِمٌ مِنْ خُرَّاسَانَ مَاشِيًا فَأَخْرَجَ رَجُلِيهِ وَقَدْ تَغَلَّفَتَا.
 وَقَالَ: أَمَا وَاللَّهِ مَا جَاءَ بِي مِنْ حَيْثُ جِئْتُ إِلَّا حُبُّكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ.
 فَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ: وَاللَّهِ لَوْ أَحَبَّنَا حَجْرٌ حَشَرَهُ اللَّهُ مَعَنَا؛ وَهَلِ الدِّينُ إِلَّا الْحُبُّ؟ إِنَّ اللَّهَ يَقُولُ: قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ. ^۱ وَقَالَ: يَحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ ^۲. وَهَلِ الدِّينُ إِلَّا الْحُبُّ؟ ^۳

برید بن معاویه می‌گوید: «در نزد حضرت امام محمد باقر علیه السلام بودم که مردی از اهل خراسان که پیاده از آنجا حرکت نموده بود بر حضرت داخل شد و پاهای خود را بیرون آورده نشان داد که همه شکافته و پاره پاره شده بود. عرض کرد: یابن رسول الله! به خدا سوگند که انگیزه حرکت من از خراسان تا اینجا جز محبت شما اهل بیت نبوده است.
 حضرت فرمودند: به خدا سوگند اگر پاره سنگی ما را دوست داشته باشد، خدا او را با ما محشور گرداند؛ و مگر حقیقت دین غیر از محبت چیز دیگری است؟ خداوند در قرآن می‌فرماید: ای پیغمبر! به مردم بگو اگر خدا را دوست دارید از من پیروی کنید تا شما نیز مورد محبت خدا قرار گیرید. و نیز می‌فرماید: انصار مدینه مهاجرینی را که از مکه بدانجا هجرت کردند دوست داشتند. و مگر دین غیر از محبت چیز دیگری است؟»

روایات راجع به شدت محبت رسول خدا نسبت به حضرت زهرا سلام الله علیها در روایات شیعه و سنی بسیار وارد شده است که حضرت رسول الله حضرت فاطمه سلام الله علیها را بسیار دوست داشتند و آن حضرت را سیده نساء عالمیان معرفی کردند.
 آیه الله سید شرف الدین عاملی در کتاب «الکلمة الغراء» ص ۳۳۹ به بعد، روایاتی را در مقام و موقعیت و افضلیت حضرت زهراء سلام الله علیها آورده است که یکی از آن جمله آورده می‌شود:

^۱ قسمتی از آیه ۳۱، از سوره ۳: آل عمران

^۲ قسمتی از آیه ۹، از سوره ۵۹: الحشر

^۳ «بحار الأنوار» طبع کمپانی، ج ۷، ص ۳۷۷؛ و از طبع حروفی، ج ۲۷، ص ۹۵

(ما أخرجه البخاري^١ و مسلم^٢ و الترمذي في صحيحهم، و صاحب الجمع بين الصحيحين، و صاحب الجمع بين الصحاح الستة، و الإمام أحمد من حديث الزهراء من مسنده^٣، و ابن عبد البر في ترجمتها من استيعابه، و محمد بن سعد في ترجمتها من الجزء الثامن من طبقاته و في باب ما قاله النبي في مرضه من المجلد الثاني من الطبقات أيضاً، و اللفظ الذي تسمعه للبخاري آخر ورقة من كتاب الاستئذان من الجزء الرابع من صحيحه) حدثنا موسى عن أبي عوانة عن فراس عن عامر عن مسروق حدثتني عائشة أم المؤمنين قالت:

إنا كنا أزواج النبي عنده جميعاً لم تغادر منا واحدة، فأقبلت فاطمة تمشي، لا والله ما تخفي مشيتها من مشية رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم). فلما رآها رحب و قال: مرحباً بابنتي! ثم اجلسها عن يمينه أو عن شماله ثم سارها، فبكت بكاءً شديداً. فلما رأى حزنها سارها الثانية إذا هي تضحك. فقلت لها أنا من بين نسائه: خصك رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم) بالسر من بيننا ثم أنت تبكين! فلما قام رسول الله (صلى الله عليه وآله وسلم) سألتها: عما سارك؟ قالت: ما كنت لأفشي على رسول الله سره.

فلما توفى قلت لها: عزمت عليك بما لي عليك من الحق لَمَا أَخْبَرْتَنِي؟ قالت: أما لأن فنعم. فأخبرتني قالت: أما حين سارتني في الأمر الأول فإنه أخبرني جبرائيل كان يعارضه [بالقرآن] كل سنة مرة وأنه قد عارضني به العام مرتين، ولا أرى الأجل إلا قد اقترب، فاتقى الله و اصبري فإنني نعم السلف أنا لك. قالت: فبكت بكائي الذي رأيت. فلما رأى جزعي سارتني الثانية قال: يا فاطمة! ألا ترضين أن تكوني سيده نساء المؤمنين أو سيده نساء هذه الأمة - انتهى.

(موسى برای ما نقل کرد از أبو عوانه از فراس از عامر از مسروق که او گفت: عائشة أم المؤمنين برای من حدیث نمود که روزی همه ما زنان پیامبر بدون استثناء در محضر او بودیم که فاطمه از راه رسید، و قسم به خدا نحوه راه رفتن او هیچ فرقی با راه رفتن رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم نداشت. چون آن حضرت او را دید جایی باز نمود و فرمود: مرحباً به دخترم! بعد او را در طرف راست یا چپ خویش نشانند و با او نجوی نمود و سری را برای او بیان کرد که یکباره گریه شدیدی بر او عارض شد، چون رسول خدا حزن او را مشاهده نمود دو مرتبه با او پنهانی سخنی گفت که این بار

^١ راجع آخر صفحة ٦٤، من الجزء الرابع من صحيحه المطبوع بالمطبعة الملية سنة ١٣٣٢

^٢ راجع باب فضائل فاطمة، من الجزء الثاني من صحيحه، تجد طرقه في هذا الحديث إلى عائشة متعددة

^٣ راجع صفحة ٣٨٢ من الجزء السادس من المسند

فاطمه ناگهان خندان شد.

از بین زنان پیامبر من به او گفتم: رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ از میان همه ما تنها تو را مخصوص به سرّ خویش گرداند و با تو نجوی نمود، آن وقت تو گریه می کنی! چون رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ برخاست، من از فاطمه پرسیدم: پیامبر چه سرّی را برای تو بیان نمود؟ او گفت: من این چنین نیستم که سرّ رسول خدا را فاش کنم.

وقتی رسول خدا از دنیا رفت من به فاطمه گفتم: تو را به آن حقّی که بر تو دارم قسم می دهم که از آن سرّ پیامبر مرا با خیر سازی؟ او گفت: بله الآن مانعی ندارد. پس مرا با خیر ساخته و گفت: اما مرتبه اول به من اینطور فرمود که جبرائیل سالی یک بار قرآن را بر من عرضه و مقابله می نموده، ولی امسال دوبار قرآن را بر من عرضه کرده است و حتماً أجل من نزدیک شده است، پس تقوای الهی را پیشه ساز و صبر نما، پس بدرستی که من سلف و نیای خوبی برای تو هستم. فاطمه گفت: در این هنگام همانطور که دیدی من گریستم. چون پدر جزع و اندوه مرا دید در مرتبه دوّم فرمود: ای فاطمه! آیا نمی پسندی که سیده زنان مؤمنین یا سیده زنان این امت باشی؟

از «مجالس» مفید روایت است به سند متصل خود، از ابو حمزه ثمالی از حضرت باقر علیه السلام از پدرش از جدّش که:

قال: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ اللَّهَ لَيَغْضَبُ لِعُغْضَبِ فَاطِمَةَ وَيَرْضَى لِرِضَاهَا. ^۱
«حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فرمودند: خداوند به غضب در می آید از غضب فاطمه و راضی می شود به رضای فاطمه.»

و نیز از «مجالس» مفید و از «أمالی» شیخ طوسی رضوان الله علیهما به اسناد متصل از سعد بن مالک یعنی ابن ابی وقاص قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: فَاطِمَةُ بَضْعَةٌ مِنِّي؛ مَنْ سَرَّهَا فَقَدْ سَرَّتْنِي وَمَنْ سَاءَ مَا فَعَدُ سَاءَ نِي؛ فَاطِمَةُ أَعَزُّ النَّاسِ إِلَيَّ. ^۲ (۳) «سعد بن ابی وقاص می گوید: از رسول خدا شنیدم که می فرمود: فاطمه پاره تن من است؛ کسی که او را خشنود کند مرا خشنود نموده و کسی که او را محزون کند و به او بدی برساند، مرا محزون نموده و به من بدی رسانیده

^۱ بحار الانوار طبع کمپانی ج ۱۰ ص ۷ و از حروفی ج ۱۹ ۴۳.

^۲ همان مصدر ص ۹ و از طبع حروفی ص ۲۳

^۳ فخر رازی در تفسیر، طبع دوّم دار الکتب العربیة، ج ۲۷، در ذیل تفسیر آیه مودت، ص ۱۶۶ می گوید: قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ: فَاطِمَةُ بَضْعَةٌ مِنِّي يُؤْذِنِي مَا يُؤْذِيهَا.

است؛ فاطمه عزیزترین مردم در نزد من است.»

لذا با توجه به احادیثی که گذشت و همچنین در ذیل خواهد آمد به روایت صحیح و صریح که در صحاح اهل تسنن نیز آمده است هر که زهرا سلام الله علیها را بیازارد رسول الله را آزرده و هر کس ایشان را بیازارد خداوند متعال را آزرده و با حضرت رب جل و علی به جنگ بر خواسته است جائی که رسول خدا صریحاً می فرماید: فاطمه پاره جگر من است، اذیت به او اذیت به من است، آیا می توان اذیتهای ابوبکر و عمر را بدان نور دیده رسول خدا، تأویل نمود و توجیه کرد؟ هیئات هیئات!

پیغمبر اکرم نه یک بار و دو بار؛ بارهای عدیده، نه در نزد یک نفر و دو نفر؛ در نزد گروه بسیار، در مجالس مختلفه، در نزد مهاجرین و انصار، در نزد دوست و دشمن، فرموده است: فَاطِمَةُ بَضْعَةٌ مِنِّي فَمَنْ أَعْضَبَهَا أَعْضَبَنِي.

«فاطمه پاره بدن من است؛ پس هر کس او را به خشم در آورد مرا به خشم در آورده است.»

و به لفظ دیگر فرموده است: فَاطِمَةُ بَضْعَةٌ مِنِّي يُوْذِنِي مَا آذَاهَا وَ يَغْضِبُنِي مَا يَغْضِبُهَا. «فاطمه قطعه ای از بدن من است؛ آزار می رساند به من آنچه به او آزار می رساند، و مرا به غضب در می آورد هر چه او را به غضب در آورد.»

و به لفظ دیگر فرموده است: فَاطِمَةُ بَضْعَةٌ مِنِّي يَقْبِضُنِي مَا يَقْبِضُهَا وَ يَسْطُنِي مَا يَسْطُهَا. «فاطمه پاره ایست از من؛ مرا به اندوه و غصه در آورد هر چه فاطمه را به اندوه و غصه در آورد، و مرا خوشحال گرداند هر چه فاطمه را خوشحال گرداند.»

و به لفظ دیگر نیز فرموده است: فَاطِمَةُ بَضْعَةٌ مِنِّي يُوْذِنِي مَا آذَاهَا وَ يَنْصِبُنِي^۱ مَا أَنْصَبَهَا. «فاطمه پاره بدن من است؛ رنج می دهد مرا آنچه او را رنج دهد، و خسته می کند مرا آنچه او را خسته کند.» و نیز به لفظ دیگر فرموده است: فَاطِمَةُ بَضْعَةٌ مِنِّي يَرِيْبُنِي^۲ مَا أَرَابَهَا وَ يُوْذِنِي مَا آذَاهَا. «فاطمه پاره بدن من است، فاطمه قطعه بدن من است؛ مرا ناراحت و کدر نماید آنچه او را ناراحت و کدر نماید، و مرا آزار دهد آنچه او را آزار دهد.»

و نیز به لفظ دیگر فرموده است: فَاطِمَةُ بَضْعَةٌ مِنِّي يَسْعِفُنِي^۳ مَا يَسْعِفُهَا. «فاطمه پاره ای از من است؛ به من می رسد آنچه به او می رسد. (خوبی به من میرسد چنانچه خوبی به او برسد، و گزند به

۱ أَنْصَبَهُ: أَعْجَبَهُ.

۲ رَابَةٌ وَأَرَابَةٌ: سَاءَةٌ وَأُزْعَجَةٌ

۳ أَيْ يِنَالُنِي مَا يِنَالُهَا وَيَلْمُنِي مَا يَلْمُ بِهَا

من می رسد چنانچه گزندی به او برسد.»

و به لفظ دیگر نیز فرموده است: فَاطِمَةُ شَجْنَةٌ^۱ مَنِ يَبْسُطُنِي مَا يَبْسُطُهَا وَ يَقْبِضُنِي مَا يَقْبِضُهَا. «فاطمه شاخه پیچیده شده بر اصل و بنیاد من است؛ خوشحال و فرحناک میکند مرا آنچه او را خوشحال کند، و گرفته و مهموم میکند مرا آنچه او را مهموم و گرفته کند.»

و به لفظ دیگر نیز فرموده است: فَاطِمَةُ مُضْغَةٌ مَنِي مَنْ أَذَاهَا فَقَدْ أَذَاَنِي.

و به لفظ دیگر: فَاطِمَةُ مُضْغَةٌ^۲ مَنِ يَقْبِضُنِي مَا يَقْبِضُهَا وَ يَبْسُطُنِي مَا يَبْسُطُهَا.

و به لفظ دیگر: فَاطِمَةُ مُضْغَةٌ مَنِ يَسْرُنِي مَا يَسْرُهَا.

«فاطمه پاره گوشت من است؛ کسی که او را آزار رساند مرا آزار رسانیده، کسی که او را اندوهناک

کند مرا اندوهناک نموده، کسی که او را مسرور و شاد کند مرا مسرور و شاد نموده است.»^۳

اینها احادیثی است که ائمه حدیث اهل تسنن در صحاح سته، و عدّه بسیاری دیگر از بزرگان رجال حدیث در کتب معتبره خود با اسناد صحیح روایت نموده، و علامه امینی قدس سرّه از پنجاه و نه نفر از بزرگان علمای آنها که در کتب خود آورده اند این احادیث را روایت می کند.^۴

و همچنین آیه الله سید شرف الدین عاملی در کتاب «الکلمة الغراء» ص ۲۴۳ تا ص ۲۴۵ روایت

می کند که:

«بخاری و مسلم در صحیحین روایت می کنند از مسور که: از رسول خدا صلی الله علیه و آله و

سلم شنیدم که بر فراز منبر می فرمود: فاطمه پاره تن من است؛ هر چه او را بیازارد مرا نیز می آزند، و هر چه او را مکلّر سازد مرا مکلّر می نماید.

و نهانی در ذکر احوال آن بانوی گرامی در «الشرف المؤبد» از بخاری با سند او از رسول خدا

صلی الله علیه و آله و سلم نقل می کند که آن حضرت فرمود: فاطمه پاره تن من است؛ هر آنچه او را

به غضب درآورد مرا نیز غضبناک می سازد. او می گوید: در روایت دیگری آمده است: پس هر کس او

۱ الشَّجَنُ وَ الشَّجْنَةُ وَ الشُّجْنَةُ وَ الشُّجْنَةُ: الغُصْنُ المُلْتَفُّ المُشْتَبِكُ، وَ الشُّعْبَةُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ. وَ يَقُولُونَ: الْحَدِيثُ ذُو شُجُونٍ أَيْ ذُو فَنُونٍ مُشْتَعِبَةٍ.

۲ المَضْغَةُ: الْقِطْعَةُ الَّتِي تُمَضَّعُ مِنْ لَحْمٍ وَ غَيْرِهِ.

۳ در «ینابیع المودة» طبع اسلامبول، ص ۱۷۹ از دیلمی روایت می کند که پیغمبر فرمود: إِنَّ اللَّهَ لَيَغْضَبُ لِعِغْضَابِ فَاطِمَةَ وَ يَرْضَى لِرِضَاهَا.

۴ «الغدیر» ج ۷، ص ۲۳۱ تا ص ۲۳۳

را غضبناک نماید مرا غضبناک ساخته است. و نیز می گوید در «الجامع الصغیر» وارد است که: فاطمه پاره تن من است، هر چه او را به اندوه در آورد مرا به اندوه در آورده، و هر چه او را شاد و منبسط سازد مرا شاد و منبسط می سازد.

و آن بانوی گرامی - که پدر و مادرم فدای او باد- به ابوبکر و عمر فرمود: شما دو تن را قسم می دهم به خدا که آیا از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نشنیدید که می فرمود: رضایت فاطمه از رضای من و خشم و سخط او از خشم و سخط من است؛ پس هر کس دخترم فاطمه را دوست بدارد تحقیقاً که مرا دوست داشته، و هر کس فاطمه را راضی سازد مرا راضی ساخته، و هر کس فاطمه را به خشم آورد مرا خشمگین نموده است؟ آنها گفتند: بله از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ شنیده ایم. و این از احادیث متواتره از ائمه عترت طاهره است، و همین روایت به عنوان حجّت و دلیل برای تفضیل آن حضرت بر زنان عالمیان کفایت می کند؛ آیا هیچ مسلمانی فردی از مردم را با بضعة نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ و بقیه و خلف او در بین امت مقایسه می کند؟

و به تحقیق که هر کس از صاحبان خرد در این روایت تدبّر نموده، اینطور دریافته است که مضمون آن دلالت بر عصمت آن حضرت دارد؛ زیرا این روایت می فهماند که محال است هر یک از اذیت شدن و پریشان گشتن و غضب و سخط و رضایت و گرفتگی خاطر و منبسط شدن آن حضرت در غیر محلّ خود واقع شود، همانطور که در مورد نبی اکرم نسبت به این امور، مطلب از همین قرار است؛ و این حقیقت و کنه عصمت است، چنانچه مخفی نیست.

و در روایتی دیگر آمده: «ابن ابی عاصم به سند خود از علی علیه السلام نقل کرده است که فرمود: رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ به فاطمه فرمود: حَقّاً که خداوند بخاطر غضب تو غضب می نماید و بواسطه رضایت تو راضی می شود.

و این روایت را طبری و غیر او با إسناد حسن روایت کرده اند، همانطور که در ذکر احوال آن بانوی گرامی در «الشرف المؤبد» و غیر آن ذکر شده است. و این روایت در دلالت بر برتری آن حضرت و عصمتشان مانند حدیث سابق است.»

«جماعتی از معتبرین محدثین و بزرگان ایشان چون احمد بن حنبل چنین حدیث کرده اند که: روزی رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ به علی و حسن و حسین و فاطمه نظر نموده و فرمود: هر کس با شما در جنگ باشد من با او در جنگم، و هر کس با شما در صلح و آشتی باشد من با او در صلح و آشتی هستم.

و ترمذی از حدیث زید بن ارقم روایت کرده است که رسول خدا فرمود: هر کس که با علی و فاطمه و حسن و حسین محاربه داشته باشد من با او در جنگ بوده، و هر کس با آنان در صلح باشد من با او در صلح هستم.

و این حدیث در دلالت بر افضلیت و عصمت آن حضرت مانند روایت قبل است. و همانطور که می‌نگری دلالتی نیز بر کفر محاربان اهل بیت دارد.»

حضرت زهرا در حالی از دنیا رحلت فرمودند که از ابوبکر و عمر خشمگین بودند

این روایات از نقطه نظر اهل تسنن مسلم است، و نیز مسلم است که ابوبکر و عمر حضرت زهرا را رنجاندند و به آن حضرت آزار رساندند، این هم جای تردید نیست که آن قدر آن حضرت از افعال خلیفه در خشم بود که با او تکلم نکرد و از او دوری جست تا از دنیا رحلت نمود.

بخاری در صحیح خود روایت می‌کند با إسناد خود از عروة بن زبیر که: «إِنَّ عَائِشَةَ أَخْبَرَتْ أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ ابْنَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَأَلِهِ] وَسَلَّمَ سَأَلَتْ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ بَعْدَ وِفَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَأَلِهِ] وَسَلَّمَ أَنْ يَقْسِمَ لَهَا مِيرَاثَهَا مِمَّا تَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَأَلِهِ] وَسَلَّمَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْهِ. فَقَالَ لَهَا أَبُو بَكْرٍ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَأَلِهِ] وَسَلَّمَ قَالَ: لَا نُورَثُ، مَا تَرَكَنَا صَدَقَةٌ. فَغَضِبَتْ فَاطِمَةُ بِنْتُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَأَلِهِ] وَسَلَّمَ، فَهَجَرَتْ أَبَا بَكْرٍ فَلَمْ تَزَلْ مُهَاجِرَتَهُ حَتَّى تُوَفِّيَتْ»^۱.

«عائشه به عروة بن زبیر خبر میدهد که فاطمه دختر رسول خدا از ابوبکر بعد از رحلت حضرت رسول الله درخواست کرد که میراثش را از آنچه خداوند به پیغمبرش داده بود بدهد. ابوبکر گفت: رسول الله فرموده است: ما ارث نمی‌گذاریم، آنچه از ما می‌ماند صدقه است. حضرت فاطمه دختر رسول خدا از گفتار ابوبکر به غضب در آمد و از ابوبکر دوری نمود و پیوسته با او ملاقات نکرد تا از دنیا رحلت نمود.»

آنقدر حضرت صدیقه از آزار آنان در رنج بود که در بستر مرگ نیز اجازه ورود نداد. ابوبکر و عمر به دیدن آمدند با آنها صحبت نکرد. و حتی از نماز خواندن ابوبکر و عمر پس از مرگش جلوگیری فرمود و وصیت کرد که آنها بر من نماز نگزارند. و چون از دنیا رحلت فرمود ابوبکر را خبر ننمودند.

^۱ «صحیح بخاری» ج ۲، ص ۱۸۶، باب فرض الخمس؛ و از طبع امیریه بولاق، ج ۴، ص ۷۹

بخاری همچنین از عروۀ از عائشۀ روایت می کند که: چون حضرت فاطمه تقاضای إرث خود نمود، فأبى أبوبکر أن يدفعَ إلى فاطمةَ مِنها شيئاً، فوجدتُ (غضبتُ) فاطمةَ على أبى بكرٍ فى ذلك فهجرته فلم تكلمهُ حتى توفيتُ.

و عاشتُ بعدَ النبىِّ صلى الله عليه [وءآله] وسلمَ سِتَّةَ أشهرٍ. فلما توفيتُ دفنَها زوجها على ليلاً و لم يؤذن بها أبابكر و صلى عليها.^۱

«أبوبکر از دادن إرث رسول الله به فاطمه امتناع ورزید. فاطمه بسیار غضبناک شد و از او دوری نمود و با او دیگر تکلم نکرد تا از دنیا رفت. و فاطمه بعد از رسول خدا شش ماه زندگی نمود. چون وفات کرد شوهر او علی او را در شب دفن نمود و أبوبکر را خبردار نکرد و خود بر او نماز گزارد.»

اعتراض حضرت فاطمه سلام الله عليها به سکوت امیر المؤمنین علیه السلام و پاسخ

آن حضرت

پس از آنکه فاطمه برای اثبات حق خود به مسجد رفت، و با ابو بکر به محاجه پرداخت ابن شهر آشوب می گوید: چون فاطمه از مسجد به منزل مراجعت کرد، و حضرت امیر المؤمنین علیه السلام در منزل انتظار بازگشت او را داشتند، در این حال رو به آن حضرت نموده و گفت: یا بن أیطالِب! اشتملت شملة الجنین، وقعدت حجرة الظنن، نقضت قادمة الأجدل فحاتک ریش الأعرل. هذا ابن أبى قحافة، قد ابتزنى نحيلة أبى، وبلغت إبنى و الله لقد جد فى ظلامتى، و ألد فى خصامى، حتى منعتنى القيلة نصرها، و المهاجرة وصلها، و غضت الجماعة دونى طرفها، فلما مانع و لا دافع. خرجت و الله كاظمة، و عدت راعمة.

أضرعت خدك يوم أضعت حدك، افترست الذئاب و افترسك الذئاب، ما كففت قائلاً، و لا أغنيت باطلاً، و لا خيار لى ليتنى مت قبل ذلتى، و توفيت دون هيتى.

عذيرى و الله فيك حامياً، و منك داعياً، و يلى فى كل شارق، مات العمد و هن العصد شكواى الى ربى و عذواى الى أبى. اللهم أنت أشد قوة و أحد بأساً و تنكياً

ای پسر ابو طالب! مانند بچه در شکم مادر، دست و پای خود را در خود جمع کرده ای! و مانند شخص متهم در گوشه غره نشسته ای! شاه بال خودت را که همچون بالهای قوی باز شکاری بود

^۱ «صحیح بخاری» ج ۳، باب غزوة خيبر، ص ۵۵؛ و از طبع أميريه بولاق، ج ۵، ص ۱۳۹

شکستی! در نتیجه پره‌های نرمی که برای تو ماند، بتو وفا نکرد و کارگر نشد، و همچون مرغ بی بال و پری که مورد هجوم پرندگان قوی واقع شود گرفتار شدی!

اینکه این پسر ابی قحافه، عطیة پدر مرا از من بقهر و غلبه ربوده، و معاش مختصر فرزند مرا گرفته است.

سوگند بخدا که در ستم با من بنهایت رسیده، و در دشمنی با من پافشاری کرده، تا بسرحدیکه اولاد قبیلة که انصار اوس و خزرج اند، از یاری من دریغ نمودند، و مهاجرین از اهتمام و رسیدگی بکار من خودداری کردند، و جماعت مسلمانان به بی‌اعتنائی از من، از این جنایات چشم پوشیدند؛ نه کسی است که او را ممانعت کند، و نه کسیکه او را از ستم با من باز دارد.

سوگند بخدا که من با نهایت فرو بردن خشم خود به مسجد رهسپار شدم ولی پژمرده و افسرده باز گشتم.

چهره خود را بذلت و خواری سپردی، آنروز که خود را از مقام و مرتبه خود ساقط کردی! گرگان درنده را شکار می‌نمودی، و اینک مگس‌ها تو را شکار خود نمودند هیچ گوینده‌ای را از کلام ناروای خود بازداشتی! و هیچ باطلی را دور ننمودی!

و اختیاری برای من نیست؛ و ایکاش قبل از آنکه پرده ذلت مرا فرا گیرد، در کام مرگ فرو رفته بودم و پیش از این پستی و حقارت مرده بودم. سوگند بخدا که بازخواست کننده من، در کار تو خداست که مرا حمایت می‌کند و از تو پرسش می‌نماید، ای وای بر من، از این حوادث ناگوار که وارد شده است. محل اعتماد و اتکای من از دنیا رخت بریست، و بازوی من سست شد، شکایت من بسوی پروردگار است، و مخاصمه از ظلم و ستمی که بر من وارد شده است بسوی پدرم.

بار پروردگار من! قوه تو شدیدتر، و شدت انتقام تو تیزتر و برنده‌تر است.

أمیر المؤمنین علیه السلام به فاطمه علیها السلام پاسخ داد:

لَا وَیْلَ لَكَ! بَلِ الْوَيْلُ لِشَانِكَ، نَهْنَهی عَنْ عَرَبِكَ! يَا بِنْتَ الصَّفْوَةِ، وَبَقِيَّةِ النَّبُوَّةِ. مَا وَئَيْتُ فِي دِينِي، وَ لَا أَخْطَاءَتِ مَقْدُورِي فَان كُنْتَ تُرِيدِينَ الْبُلْغَةَ فَزُرُقُكَ مَضْمُونٌ وَ كَفِيلُكَ مَأْمُونٌ وَ مَا أَعْدَأَ لَكَ خَيْرٌ مِمَّا قُطِعَ عَنْكَ، فَاحْتَسِبِي! فَقَالَتْ: حَسْبِيَ اللَّهُ وَ نِعْمَ الْوَكِيلُ^۱

ویل و وای برای تو مباد، بلکه برای دشمنان تو باد! مرا از اینگونه خطاب بازدار ای دختر برگزیده

^۱ مناقب ابن شهر آشوب ج ۱ ص ۳۸۲ طبع سنگی

مخلوقات، و ای یادگار مقام نبوت.

من در کار خود سستی نکرده‌ام، و از آنچه در توان و نیروی من بود کوتاهی نورزیدم! اگر تو معاشی و روزی می‌خواهی؟ بدان که خداوند ضامن و کفیل است، و آنچه را برای تو مهیا نموده بهتر است از آنچه از دست تو رفته است! خدا را کافی بدان و بدو پناه بر! فاطمه سلام الله علیها گفت: خدا برای من کافی است و او بهترین وکیل است ابن ابی الحدید گوید: وَقَدْ رَوَى عَنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَنَّ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامُ حَرَّضَتْهُ يَوْمًا عَلَى النَّهُوضِ وَالْوُثُوبِ، فَسَمِعَ، صَوْتَ الْمُؤَذِّنِ: أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ. فَقَالَ لَهَا: أَيْسُرُكَ زَوَالُ هَذَا النَّدَاءِ مِنَ الْأَرْضِ؟
قالت: لا.

قال: فَإِنَّهُ مَا أَقُولُ لَكَ^۱

«از امیر المؤمنین علیه السلام روایت است که فرمود:

روزی فاطمه علیها سلام او را بر قیام و اقدام و نهضت تحریض و ترغیب می‌نمود، ناگاه شنید که مؤذن می‌گوید: اشهد أن محمداً رسول الله.

امیر المؤمنین به او گفت: ای فاطمه! دوست داری که این ندا و دعوت از روی زمین برچیده

گردد؟

گفت: نه

حضرت فرمود: این همانست که من بتو گفته‌ام»

باری حضرت فاطمه وصیت نموده بود که نه تنها ابوبکر بلکه دخترش عائشه نیز بر او نماز نگذارد. در «اسد الغابة» در شرح حال حضرت فاطمه بعد از وصیت آن حضرت راجع به کیفیت ساختن نعش و وصیت به أسماء، بنت عمیس گوید: فَلَمَّا تُوَفِّيَتْ جَاءَتْ عَائِشَةُ فَمَنْعَتْهَا أَسْمَاءُ، فَشَكَّتْهَا عَائِشَةُ إِلَى أَبِي بَكْرٍ وَقَالَتْ: هَذِهِ الْخُثْعَمِيَّةُ تَحُولُ بَيْنَنَا وَبَيْنَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَأَلِهِ] وَ سَلَّمَ. فَوَقَفَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى الْبَابِ وَقَالَ: يَا أَسْمَاءُ! مَا حَمَلَكَ عَلَى أَنْ مَنَعْتَ أَزْوَاجَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَأَلِهِ] وَ سَلَّمَ أَنْ يَدْخُلْنَ عَلَى بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَأَلِهِ] وَ سَلَّمَ وَقَدْ صَنَعْتَ لَهَا هَوْدَجًا؟ قَالَتْ: هِيَ أَمْرَتْنِي أَنْ لَا يَدْخُلَ عَلَيْهَا أَحَدٌ وَأَمْرَتْنِي أَنْ أَصْنَعَ لَهَا ذَلِكَ. قَالَ: فَاصْنَعِي مَا أَمَرْتُكَ. وَ غَسَّلَهَا عَلِيٌّ وَ أَسْمَاءُ.^۲

^۱ شرح نهج البلاغه (۲۰ جلدی) ج ۱۱ ص ۱۱۳

^۲ «اسد الغابة» طبع دار إحياء التراث العربی، ج ۵، ص ۵۲۴

«بعد از وفات حضرت فاطمه علیها السّلام عائشه به خانه فاطمه آمد، أسماء دختر عمیس او را راه نداد. عائشه به پدرش ابوبکر شکایت کرد و گفت: این زن خثعمیه میان ما و میان دختر رسول خدا فاصله انداخته است.

ابوبکر آمد و در خانه فاطمه ایستاد و گفت: ای أسماء! چه موجب شده است که زنهای پیغمبر را از ورود بر دختر پیغمبر منع می‌کنی، و برای او هودجی ساخته‌ای؟ أسماء گفت: فاطمه به من امر کرده است که به هیچ کس اجازه ورود بر جنازه او را ندهم، و او مرا امر کرده است که این هودج و صورت تابوت را برای او بسازم. ابوبکر گفت: آنچه فاطمه امر کرده است بجای بیاور. و علی بن ابی طالب و أسماء، حضرت فاطمه را غسل دادند.»

ابن قتیبه دینوری متوفی ۲۷۶ هجری می‌گوید: پس از آنکه از علی در مسجد نتوانستند بیعت بگیرند، فلحِقَ عَلِيٌّ بِقَبْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وآله] وَسَلَّم يَصِيحُ وَيَبْكِي وَيُنَادِي: يَا بَنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي. ^۱ «علی خود را به قبر رسول خدا رسانیده و خود را بر روی قبر انداخت و فریاد می‌زد و گریه می‌کرد و با صدای بلند می‌گفت: ای رسول خدا! ای فرزند مادرم! امت تو مرا حقیر و ضعیف شمردند و نزدیک بود که مرا بکشند.»

تاریخ جنایات خلیفه اول و دوم را از یاد نخواهد برد

و نیز می‌گوید: چون علی از آمدن برای بیعت خودداری کرد، قام عمر، فمَشَى مَعَهُ جَمَاعَةٌ حَتَّى أَتَوْا بَابَ فَاطِمَةَ، فَدَقُّوا الْبَابَ، فَلَمَّا سَمِعَتْ أَصْوَاتَهُمْ نَادَتْ بِأَعْلَى صَوْتِهَا: يَا أَبَتِ! يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَاذَا لَقِينَا بَعْدَكَ مِنْ ابْنِ الْخَطَّابِ وَابْنِ أَبِي قُحَافَةَ. ^۲ «در این هنگام عمر برخاست و با او جماعتی حرکت کردند تا به خانه فاطمه رسیدند. در را کوفتند، چون حضرت فاطمه صدای آنان را از پشت در شنید، با صدائی هر چه بلندتر فریاد زد: ای پدر من! ای رسول خدا! چه بسیار مصائب و آزارهایی که بعد از تو از عمر بن الخطّاب و ابوبکر به ما رسید.»

و نیز می‌گوید: ابوبکر، عمر را برای آوردن علی و افراد دیگری که از بیعت امتناع نموده بودند، فرستاد. آنها همه در خانه علی جمع بودند و از بیرون آمدن و بیعت نمودن إِبَا کردند. فَدَعَا بِالْحَطَبِ وَقَالَ: وَالَّذِي نَفْسُ عُمَرَ بِيَدِهِ لَتَخْرُجَنَّ أَوْ لِأُخْرُقَنَّهَا عَلِيٌّ مَن فِيهَا. فقيل: يا أبا

^۱ همان مصدر

^۲ «الإمامة والسياسة» ج ۱، ص ۱۳

حَفْصُ! إِنَّ فِيهَا فَاطِمَةَ! فَقَالَ: وَ إِنِّ! فَخَرَجُوا فَبَايَعُوا إِلَّا عَلِيًّا فَإِنَّهُ زَعَمَ أَنَّهُ قَالَ: حَلَفْتُ أَنْ لَا أُخْرِجَ وَلَا أُضَعَّ ثَوْبِي عَلَى عَاتِقِي حَتَّى أَجْمَعَ الْقُرْءَانَ. فَوَقَفَتْ فَاطِمَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَلَى بَابِهَا، فَقَالَتْ: لَأَعْهَدَ لِي بِقَوْمٍ حَضَرُوا أَسْوَأَ مَحْضَرٍ مِنْكُمْ؛ تَرَكْتُمْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَأَهْلَهُ] وَ سَلَّمْتُمْ جَنَازَةَ بَيْنَ أَيْدِينَا وَ قَطَعْتُمْ أَمْرَكُمْ بَيْنَكُمْ، لَمْ تَسْتَأْمِرُونَا وَ لَمْ تَرُدُّوْا لَنَا حَقًّا. (١)

«در این هنگام عمر هیزم طلبید و گفت: سوگند به آن کسیکه نفس عمر در دست اوست، یا خارج شوید برای بیعت یا آنکه خانه را با هر کس در اوست آتش می‌زنم! به عمر گفتند: ای عمر! آخر در این خانه فاطمه است! گفت: اگر چه فاطمه هم باشد! و سپس همه را از منزل خارج کردند و از همه بیعت گرفتند، مگر از علی که نتوانستند از او بیعت بگیرند، چرا که او گفت: قسم خورده‌ام که از منزل بیرون نروم و لباس بر دوش نیفکنم تا آنکه قرآن را جمع کنم.

در این حال فاطمه درب منزل ایستاد و گفت: من ابدأ با مردمی برخورد نکرده‌ام که مانند شما اینطور حضورشان زشت و قبیح باشد؛ شما جنازه رسول خدا را روی دست ما گذاشتید و رفتید و خودتان برای خود از پیش خود خلیفه تعیین کردید، و ما را به ولایت امر خود نپذیرفتید و حق ما را به ما رد نمودید.»

باری، با تمام این سفارشات که از جانب رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم به عمل آمد، امت و صحابه در روز اول رحلت آن حضرت مزد آن حضرت را که اجر رسالت بود دادند. جنازه رسول خدا هنوز کفن و دفن نشده بود که در سقیفه بنی ساعده برای ربودن حکومت و ریاست بر مردم، بر سر هم کوفتند و سپس هجوم به خانه ولایت و طهارت آوردند. ٢

نظام می گوید: إِنَّ عُمَرَ ضَرَبَ بَطْنَ فَاطِمَةَ عَلَيْهَا السَّلَامَ يَوْمَ الْبَيْعَةِ حَتَّى أَلْقَتِ الْمُحْسِنَ مِنْ بَطْنِهَا. وَ كَانَ يَصِيحُ: أَحْرِقُوهَا بِمَنْ فِيهَا. وَ مَا كَانَ فِي الدَّارِ غَيْرَ عَلِيٍّ وَ فَاطِمَةَ وَ الْحَسْنَ وَ الْحُسَيْنَ. ٣

«در روزی که می‌خواستند امیرالمؤمنین را برای بیعت به مسجد ببرند، عمر به شکم فاطمه زد، بطوری که جنین فاطمه: محسن سقط شد. و عمر فریاد می زد: این خانه را با هر کس که در آن هست آتش بزنید! در حالی که در خانه غیر از علی و فاطمه و حسن و حسین کس دیگری نبود.»

ابن ابی الحدید میگوید: ثُمَّ دَخَلَ عُمَرَ فَقَالَ لِعَلِيٍّ: قُمْ فَبَايِعْ! فَتَلَكَّأَ وَ احْتَبَسَ، فَأَخَذَ بِيَدِهِ فَقَالَ:

١ «الإمامة والسياسة» ج ١، ص ١٢ و ١٣

٢ «تاریخ یعقوبی» ج ٢، ص ١٢٣

٣ «ملل و نحل» شهرستانی، طبع اول - مصر، ج ١، ص ٧٣

قُمْ! فَأَبَى أَنْ يَقُومَ، فَحَمَلَهُ وَدَفَعَهُ كَمَا دَفَعَ الزُّبَيْرَ حَتَّى أَمَسَكَهُمَا خَالِدٌ وَسَاقَهُمَا عَمْرٌ وَ مَنْ مَعَهُ سَوْقًا عَنِيفًا، وَاجْتَمَعَ النَّاسُ يَنْظُرُونَ وَامْتَلَأَتْ شَوَارِعُ الْمَدِينَةِ بِالرُّجَالِ. وَرَأَتْ فَاطِمَةُ مَا صَنَعَ عَمْرٌ، فَصَرَخَتْ وَوَلَّكَتْ وَاجْتَمَعَ مَعَهَا نِسَاءٌ كَثِيرٌ مِنَ الْهَاشِمِيَّاتِ وَغَيْرِهِنَّ، فَخَرَجَتْ إِلَى بَابِ حُجْرَتِهَا وَنَادَتْ: يَا أَبَا بَكْرٍ! مَا أَسْرَعَ مَا أَغْرَتُمْ عَلَيَّ أَهْلَ بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ! وَاللَّهِ لَا أَكَلَّمُ عَمْرَ حَتَّى أَلْقَى اللَّهَ! ^۱

می گوید: «سپس عمر داخل خانه علی شد و گفت: ای علی برخیز و بیعت کن! علی خودداری کرد و امتناع ورزید. عمر دست او را گرفته کشید و گفت: برخیز! علی از برخاستن ابا کرد. عمر او را به شدت از جای خود بلند کرده و با شتاب به بیرون رد کرد، همچنانکه زبیر را قبلاً با شتاب از جای خود بلند نموده و به بیرون رد کرده بود. خالد بن ولید، علی و زبیر را نگاهداشته و عمر و افراد دیگری که با آنها بودند علی و زبیر را به شدت با کمال قهر و سختی به طرف مسجد سوق می دادند، و مردم همه جمع شده تماشا می کردند و کوچه های مدینه از مردم پُر شده بود. چون فاطمه کردار عمر را نگریست، فریاد زد و ولوله کرد و جماعت بسیاری از زنان هاشمیه و غیر هاشمیه با فاطمه اجتماع نمودند. فاطمه خارج شد و در حجره خود ایستاد و فریاد برآورد: ای ابا بکر! چقدر زود از روی نخوت و حمیت جاهلی بر اهل بیت رسول خدا حسد ورزیدید! سوگند به خدا که من با عمر تکلم نخواهم کرد تا خدای خودم را ملاقات کنم!»

فاطمه سلام الله عليها با مصائب زیادی مواجه شد؛ از یک طرف، غضب مقام ولایت و خلافت اسلام از محور اصلی خود، که با نهایت رنج و اَلَم از این مقام دفاع می نمود.

ابن قتیبہ دینوری می گوید: وَخَرَجَ عَلِيُّ كَرِيمٌ اللَّهُ وَجَهَهُ يَحْمِلُ فَاطِمَةَ بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَأَلِهِ] وَسَلَّم عَلَى دَابَّةٍ لَيْلًا فِي مَجَالِسِ الْأَنْصَارِ تَسْأَلُهُمُ النُّصْرَةَ، فَكَانُوا يَقُولُونَ: يَا بِنْتَ رَسُولِ اللَّهِ! قَدْ مَضَتْ بَيْعَتُنَا لِهَذَا الرَّجُلِ، وَ لَوْ أَنَّ زَوْجَكَ وَابْنَ عَمِّكَ سَبَقَ إِلَيْنَا قَبْلَ أَبِي بَكْرٍ مَا عَدَلْنَا بِهِ. يَقُولُ عَلِيُّ كَرِيمٌ اللَّهُ وَجَهَهُ: أَفَكُنْتُ أَدْعُو رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَأَلِهِ] وَسَلَّم فِي بَيْتِهِ لَمْ أَدْفِنُهُ وَأَخْرَجُ أَنْزَاعَ النَّاسِ سُلْطَانَهُ؟ فَقَالَتْ فَاطِمَةُ: مَا صَنَعَ أَبُو الْحَسَنِ إِلَّا مَا كَانَ يَنْبَغِي لَهُ، وَ لَقَدْ صَنَعُوا مَا اللَّهُ حَسِبُهُمْ وَطَالِبُهُمْ. ^۲

«و علی در شب، فاطمه دختر رسول خدا را سوار بر چارپا می نمود و به مجالس انصار می برد و از آنها طلب یاری می کرد. و آنها می گفتند: ای دختر رسول خدا! بیعت ما با ابوبکر کاری است که واقع شده است. اگر شوهر تو و پسر عموی تو علی بن ابی طالب قبل از بیعت ما با ابوبکر به ما رجوع می

^۱ در «شرح نهج البلاغة» طبع دار إحياء الكتب العربية، ج ۲، ص ۱۹، و نیز در ج ۱، ص ۱۲۴، این مطلب را آورده است.

^۲ «الإمامة و السياسة» ج ۱، ص ۱۲

کرد حتماً ما با او بیعت می نمودیم و از او عدول به بیعت شخص دیگری نمی کردیم. علی کرّم الله وجهه می فرمود: آیا من چنین فردی بوده باشم که جنازه رسول خدا را دفن نکرده در خانه اش بگذارم و برای گرفتن حکومت او بیرون آمده مشغول جدال و نزاع گردم؟ و سپس فاطمه می فرمود: أبوالحسن آنچه عمل کرد همه سزاوار و شایسته بود، ولیکن آن دیگران که خلافت را ربودند، کردند آنچه کردند و خداوند خود حساب گیرنده و جزا دهنده آنها خواهد بود.»

و از طرف دیگر، جسارتها و اهانت های علنی و غضب فدک و سهمیه آن حضرت از خبیر و از حقوق ذوی القربی، و مخاصمات و مجادلاتی که آن بضعة رسول خدا با ابوبکر و عمر می نمود، دیگر برای آن مطهره با انضمام کسالت های جسمی و سقط جنین، نیرو و قوه ای باقی نگذاشته بود، بالأخص با فقدان پدری مانند رسول خدا که سزاوار بود این امت از او حمایت کنند و او را تنها نگذارند و به تعزیت و تسلیت او برخیزند. ولی این امت اجر رسالت را خوب در دست پیغمبر گذاردند و زهرای صدیقه را تنها و با دل شکسته، در بستر بیماری انداختند، بطوریکه به روایت ابن قتیبه بیش از هفتاد و پنج روز^۱ و به روایت ابن ابی الحدید بیش از هفتاد و دو روز^۲ در دنیا بعد از پدر زیست نکرد.

حضرت صدیقه سلام الله علیها خلیفه اول و دوم را مسلمان نمی دانستند

آن قدر حضرت را آزار دادند که اجازه ورود ابوبکر و عمر را نداد، و پس از آنکه امیرالمؤمنین را واسطه نمودند و برای ملاقات و عیادت فاطمه آمدند و سلام کردند، آن حضرت روی خود را برگردانیده و جواب سلام نفرمود، با آنکه جواب سلام هر مسلمانی واجب است؛ و لذا معلوم می شود که آن حضرت ابوبکر و عمر را مسلمان نمی شناخته است.

ابن قتیبه میگوید: پس از آنکه علی را به مسجد بردند و علی بیعت نکرد و دل شکسته به سر قبر پیغمبر رفت و گریه می کرد و صیحه می زد، فقال عُمر لأبی بکر رضی الله عنهما: انطلق بنا إلى فاطمة فإننا قد أغضبناها. فانطلقا جميعاً فاستأذنا علی فاطمة فلم تأذن لهما، فأتيا علیا فكلماه فأدخلهما علیها، فلما قعدا عندها حوَّلت وجهها إلى الحائط، فسألما علیها، فلم تردَّ علیهما السلام.^۳

«عمر به ابوبکر گفت: بیا برویم برای ملاقات فاطمه، زیرا که ما فاطمه را به غضب آوردیم. هر

^۱ «الإمامة و السیاسة» ج ۱، ص ۱۴

^۲ «شرح نهج البلاغة» ابن ابی الحدید، ج ۱۶، ص ۲۱۴

^۳ [۲] - «الإمامة و السیاسة» ج ۱، ص ۱۳

دو آمدند و از فاطمه إذن دخول خواستند، فاطمه إذن نداد. آنها نزد علی آمدند و با او در باره ملاقات فاطمه مذاکره کردند، امیرالمؤمنین آن دو را به داخل خانه نزد فاطمه آورد. چون عمر و ابوبکر نزد فاطمه نشستند، فاطمه صورت خود را از آنها گردانیده، رو به دیوار نمود. آن دو نفر سلام کردند، فاطمه جواب سلام نگفت.»

سپس ابن قتیبه میگوید: پس از آنکه ابوبکر مشغول عذرخواهی شد که علت آنکه من تو را از یرث محروم کردم آن بود که من از رسول خدا شنیدم که می گفت: لَأَنْوَرْتُ، مَا تَرَكَنَا فَهُوَ صَدَقَةٌ. «ما یرث نمی گذاریم و آنچه از ما بجای می ماند صدقه است.»

قسم به خدا که من عقب هر نماز که بجا می آورم بر تو ای ابوبکر نفرین خواهم نمود
فَقَالَتْ: أَرَأَيْتُكُمَا إِنْ حَدَّثْتُمَا حَدِيثًا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَأَلِهِ] وَسَلَّمَ، تَعْرِفَانِهِ وَتَفْعَلَانِ بِهِ؟ قَالَا: نَعَمْ. فَقَالَتْ: نَشَدْتُكُمَا اللَّهُ أَلَمْ تَسْمَعَا رَسُولَ اللَّهِ يَقُولُ: رِضَا فَاطِمَةَ مِنْ رِضَايَ وَسَخَطُ فَاطِمَةَ مِنْ سَخَطِي، فَمَنْ أَحَبَّ فَاطِمَةَ ابْتِغَى فَقَدْ أَحَبَّنِي، وَمَنْ أَرْضَى فَاطِمَةَ فَقَدْ أَرْضَانِي، وَمَنْ أَسَخَطَ فَاطِمَةَ فَقَدْ أَسَخَطَنِي؟ قَالَا: نَعَمْ، سَمِعْنَاهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ [وَأَلِهِ] وَسَلَّمَ.
قَالَتْ: فَإِنِّي أُشْهَدُ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ أَنَّكُمَا أَسَخَطْتُمَانِي وَمَا أَرْضَيْتُمَانِي، وَلَئِنْ لَقِيتُ النَّبِيَّ لَأَشْكُوَنَّكُمَا إِلَيْهِ ... وَاللَّهِ لَأَدْعُوَنَّ اللَّهَ عَلَيْكَ فِي كُلِّ صَلَاةٍ أُصَلِّيْهَا.

«حضرت فاطمه به ابوبکر و عمر فرمود: اگر من از رسول خدا برای شما حدیثی نقل کنم، شما اعتراف می کنید و به مضمون آن تسلیم هستید؟ گفتند:

بله. حضرت فاطمه فرمود: شما را به خدا سوگند میدهم که آیا شما از رسول خدا نشنیدید که میفرمود: رضای فاطمه از رضای من است و خشم فاطمه از خشم من است، کسی که دختر مرا دوست داشته باشد مرا دوست داشته است، و کسی که فاطمه دختر مرا راضی کند مرا راضی کرده است، و کسی که او را به غضب در آورد مرا به غضب در آورده است؟ گفتند: بله، ما از رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ شنیدیم که این مطلب را می فرمود.

فاطمه فرمود: من خدا را و فرشتگان خدا را گواه می گیرم که شما دو نفر مرا به غضب در آوردید و مرا راضی نکردید. و اگر من پدرم رسول خدا را ملاقات کنم شکایت شما دو نفر را به سوی او خواهم برد ... قسم به خدا که من عقب هر نماز که بجا می آورم بر تو ای ابوبکر نفرین خواهم نمود.»

و سابقاً از «اسد الغابة» نقل کردیم که حضرت فاطمه وصیت فرمود که کسی بر آن حضرت وارد

نشود، و لذا عائشه چون اجازه ملاقات خواست و حتّی به پدر خود خلیفه وقت متوسّل شد، أسماء بنت عمیس او را راه نداد و گفت: فاطمه وصیت نموده، و لذا علیّ و أسماء او را غسل دادند.

و نیز از «صحیح بخاری» نقل کردیم که فاطمه را علیّ در شب دفن نمود و خود بر او نماز گزارد و ابوبکر را خبر نکرد.

و علیّ بن برهان الدین حلبی شافعی میگوید: و قال الواقدی: وَ ثَبِتَ عِنْدَنَا أَنَّ عَلِيًّا كَرَّمَ اللَّهُ وَجْهَهُ دَفَنَهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا لَيْلًا وَ صَلَّى عَلَيْهَا وَ مَعَهُ الْعَبَّاسُ وَ الْفَضْلُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، وَ لَمْ يَعْلَمُوا بِهَا أَحَدًا.^۱ «واقدی گوید: در نزد ما به ثبوت رسیده است که علی کرم الله وجهه فاطمه رضی الله عنها را شب دفن نمود و خود بر او نماز گزارد و با او عباس و فضل بن عباس رضی الله عنهم، بودند و هیچکس را برای نماز و دفن فاطمه خبر نکردند.»

در رجال شیخ حرّ عاملی به نام «رسالة فی معرفة الصحابة» از کشّی نقل میکند با إسناد متصل خود از زراره از ابی جعفر از پدرش از جدش از علی بن ابی طالب علیهم السلام که: قَالَ: ضَاقَتِ الْأَرْضُ بِسَبْعَةِ بِهِمْ تُرْزِقُونَ وَ بِهِمْ تُنْصَرُونَ وَ بِهِمْ تُمَطَّرُونَ؛ مِنْهُمْ سَلْمَانُ وَ الْمُقْدَادُ وَ أَبُو ذَرٍّ وَ عَمَّارٌ وَ حُذَيْفَةُ رَحْمَةً اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَ أَنَا إِمَامُهُمْ. وَ هُمُ الَّذِينَ صَلَّى عَلَيَّ فَاطِمَةٌ.^۲

«أمیر المؤمنین علیه السلام میفرماید: هفت نفرند که بواسطه عظمت و جلالت و سعه روح آنها، زمین برای حمل نمودن آنها تنگی می کند و استعداد تحمل آنها را ندارد، بواسطه فیض وجود آنهاست که روزی به شما میرسد و به مقاصد خود نائل میگردید و باران از آسمان می بارد؛ از ایشان است سلمان و مقداد و ابوذر و عمار و حذیفه رحمة الله عليهم و من إمام آنها هستم. و ایشانند آن کسانی که بر فاطمه نماز گزارند.»

اشعار اُزری راجع به مصائب حضرت صدیقه سلام الله علیها

چه خوب شیخ اُزری سروده است:

لَا تَلْمِئْنِي يَا سَعْدُ فِي مَقْتِ قَوْمٍ *** مَا وَفَتْ حَقَّ أَحْمَدَ إِذْ وَفَاها
أَوْ مَا قَالَ عِترتي أَهْلُ بَيْتِي *** *** أَحْفَظُونِي فِي بَرِّها وَ وِلاها

^۱ «السيرة الحلبية» طبع ۱۳۸۲ هجریه، ص ۳۹۹

^۲ «رسالة فی معرفة الصحابة» ص ۵۴، در أحوال حذیفة الیمان؛ و در «رجال کشّی» نفر هفتم را ذکر نموده، لذا شیخ حرّ هم ذکر نکرده است.

نازعه حیا و خانوه مینا *** یا لیتک الحظوظ ما أشقاها

تا آنکه میگوید:

نَقَضُوا عَهْدَ أَحْمَدَ فِي أَخِيهِ *** و أذاقوا البتولَ ما أشجأها

و هِيَ الْعُرْوَةُ الَّتِي لَيْسَ يَنْجُو *** غَيْرُ مُسْتَعَصِمٍ بِحَبْلِ وِلاهَا

لَمْ يَرِ اللَّهُ لِلنَّبِوَةِ أَجْرًا *** غَيْرَ حِفْظِ الْوِدَادِ فِي قُرْبَاهَا

لَسْتُ أَدْرِي إِذْ رُوِّعْتُ وَهِيَ حَسْرَى *** عَانَدَ الْقَوْمِ بَعْلَهَا وَ أَبَاهَا

يَوْمَ جَاءَتْ إِلَى عَدِيٍّ وَ تَيْمٍ *** وَ مِنَ الْوَجْدِ مَا أَطَالَ بُكَاها

فَدَعَتْ وَ اشْتَكَتْ إِلَى اللَّهِ شَجْوًا *** وَ الرُّوْسَى تَهْتَزُّ مِنْ شَكْوَاهَا

تا آنکه میگوید:

أَيُّهَا الْقَوْمُ رَاقِبُوا اللَّهَ فِينَا *** نَحْنُ مِنْ رَوْضَةِ الْجَلِيلِ جَنَاهَا

تا آنکه میگوید:

أَيُّهَا النَّاسُ أَيُّ بِنْتِ نَبِيٍّ *** عَنْ مَوَارِيثِهِ أَبُوهَا زَوَاهَا

كَيْفَ يَزُورِي عَنِّي تُرَاثِي عَتِيقٌ *** بِأَحَادِيثَ مِنْ لَدُنْهُ افْتَرَاهَا

تا آنکه میگوید:

أَيُّ شَيْءٍ عَبَدْتُمْ إِذْ عَبَدْتُمْ *** أَنْ يُوَكَّلِي تَيْمٌ عَلَى عَالِ طَه

هَذِهِ الْبُرْدَةُ الَّتِي غَضِبَ اللَّهُ *** هُوَ عَلَى كُلِّ مَنْ سِوَانَا ارْتَدَاهَا

تا آنکه میگوید:

عَلِمَ اللَّهُ أَنَّنَا أَهْلُ بَيْتٍ *** لَيْسَ تَأْوِي دُنْيَاهُ مَأْوَاهَا

تا آنکه میگوید:

وَ لِأَيِّ الْأُمُورِ تُدْفَنُ سِرًّا *** بَضْعَةُ الْمُصْطَفَى وَ يَعْنِي ثَرَاهَا

فَمَضَتْ وَ هِيَ أَعْظَمُ النَّاسِ وَجْدًا *** فِي فَمِ الدَّهْرِ غُصَّةٌ مِنْ جَوَاهَا

وَ ثَوَّتْ لَا يَرَى لَهَا النَّاسُ مَثْوَى *** أَيُّ قُدْسٍ يَضُمُّهُ مَثْوَاهَا^۱

ازری میگوید: «ای سعد! مرا سرزنش مکن در دشمنی گروهی که چون احمد رسول خدا با آنها وفا نمود، آنها وفا نمودند و حق او را ادا نکردند. آیا احمد رسول خدا نفرمود: عترت من، اهل بیت من

^۱ «دیوان ازری» ص ۱۵۷ تا ص ۱۶۰

هستند، حقّ مرا درباره احسان به آنها و ولیّ امر نمودن آنها حفظ کنید؟ در حیات رسول الله، با او در امر خلافت نزاع کردند و در ممات به او خیانت نمودند. ای بدیها و ای زشتی‌ها! چقدر شما بدبختید، چقدر شما بد سرانجامید. پیمانی که أحمد رسول خدا برای برادرش علی بسته بود شکستند و چه بسیار غم و غصّه را که در کام دخترش بتول ریختند! با آنکه فاطمه یگانه دستاویز الهی بود که جز چنگ زنده به ریسمان ولایت او کسی نجات پیدا نخواهد نمود. خدا مزدی را سزاوار مقام رسالت ندید، جز محبّت و مودّت ذوی القربایش. من نمی دانم چه شد، وقتی که فاطمه را به فرع در آوردند آن قوم ستمگری که با پدر او و شوهر او دشمنی داشتند، او با حسرت نزد ابوبکر و عمر رفت و از شدت اندوه و غصّه گریه‌ای طولانی نمود، پس برای آنها خطبه خواند و حقّ را بیان نمود و شکایت اندوه و آزار خود را به خدا برد، بطوریکه نزدیک بود کوههای ساکن از گلایه و شکوای او به حرکت در آید. ای گروه مردم! خدا را درباره حقّ ما منظور دارید، ما از بوستان حضرت احدیت میوه رسیده آن باغیم. ای مردم! کدام دختر پیغمبری را سراغ دارید که پدرش او را از میراث خود محروم کرده باشد؟ پس چگونه ابوبکر (که مردی کهنه اندیشه است) با احدیثی که از نزد خود آورده و به پدرم افترا بسته است مرا از ارث پدرم محروم کرده است؟ من نمی دانم آخر از روزی که شما پرستش نموده‌اید، چه چیز را پرستیده‌اید که شما را وادار نموده که ابوبکر را ولیّ و صاحب اختیار آل پیغمبر قرار دهید؟! این لباس، ردائی است که خداوند غضب میکند کسی غیر از ما خاندان نبوت و طهارت آنرا بر دوش افکند.

خدا می داند که حقّاً ما اهل بیتی هستیم که زشتی و پستی أبداً در خاندان ما سکنی نخواهد گزید. «ازری در آخر قصیده خود میگوید: «آخر بگوئید چه سبب داشت که باید پاره جگر مصطفی مخفیانه دفن شود و سپس قبر او با خاک یکسان گشته (آثرش محو شده) مجهول بماند؟! آری فاطمه از دنیا رفت، ولی تراکم موجهای غصّه و اندوه بر سینه او از تمام افراد بشر بیشتر بود، بطوریکه هنوز در دهان روزگار از آتش‌های درونی فاطمه شعله بیرون می زند. فاطمه در میان خاک نرفت، بلکه در حرم امن و امان الهی اقامت گزید و به رفیق اعلی پیوست. در جائی که دیده نظاره مردم از دیدن آن کوتاه است. کدام طهارت و تقوائی می تواند خود را به اقامتگاه و منزل فاطمه برساند؟!»

ابن شهر آشوب از آن بضعه رسول خدا این اشعار را روایت کرده است:

قُلْ لِلْمَغِيبِ نَحْتِ أَطْبَاقِ الثَّرَى *** إِنَّ كُنْتَ تَسْمَعُ صَرَخَتِي وَ نِدَائِيَا

صُبَّتْ عَلَيَّ مَصَائِبٌ لَوْ أَنَّهَا *** *** صُبَّتْ عَلَيَّ الْأَيَّامُ صِرْنَ لِيَالِيَا

قَدْ كُنْتُ ذَاتَ حِمِّي بِظُلْمِ مُحَمَّدٍ ***
 فَالْيَوْمَ أَخْشَعُ لِلدَّلِيلِ وَآتَيْتِي ***
 فَأِذَا بَكَتْ قُمْرِيَّةٌ فِي لَيْلِهَا ***
 فَلَا جَعْلَنَّ الْحُزْنَ بَعْدَكَ مُونِسِي ***
 مَادَا عَلَيَّ مِنْ شَمِّ تَرْبَةِ أَحْمَدٍ ***
 لَمْ أَخَشَّ مِنْ ضَمِيمٍ وَكَانَ جَمَالِيَا ***
 ضَمِيمِي وَ أَدْفَعُ ظَالِمِي بِرِدَائِيَا ***
 شَجْنَا عَلَى غُصْنِ بَكِيْتُ صَبَاحِيَا ***
 وَ لَأَجْعَلَنَّ الدَّمْعَ فِيكَ وَشَاحِيَا ***
 أَنْ لَا يَشُمَّ مَدَى الزَّمَانِ عَوَالِيَا ***

حضرت فاطمه زهرا سلام الله عليها بعد از رحلت پدر و مصائبی که از ناحیه دشمنان به آن حضرت می رسید، بر سر قبر رسول خدا رفته و صورت بر خاک می گذارد و بدین اشعار با پدر خود مناجات می کرد:

«بگو به آن پدر مهربانی که در زیر خاکهای زمین پنهان شده است: اگر ناله و فریاد مرا گوش می دهی و سخن مرا می شنوی، من با تو راز و نیازهایی دارم. ای پدر جان! از هنگامی که تو از دنیا رخت بر بستی، چنان مصیبت های کمرشکنی بر من وارد شد که هر آینه اگر بر روزهای روشن دنیا وارد می شد، از سنگینی و سختی آن مانند شب ظلمانی تاریک می شدند. ای پدرجان! من در سایه حمایت تو محفوظ بودم، و تو یگانه حامی ای بودی که مرا از هر گزند مصون می داشتی. ای گل روی من! ای زینت محفل من! تا تو بودی من از هیچ ظلم و آزاری بیم نداشتم، لیکن امروز که از دنیا رفتی و دشمنان تو مرا بی تو دیدند، باید برای افراد فرومایه و زبون فروتنی کنم و برای حمایت از دین تو و دفاع از حق علی پسر عموی تو چادر بر سر کنم و به مسجد رفته و جلوی ظلم و ستم را بگیرم. ای پدر مهربان! اگر گاهی هنگام شب تار، قمری در شاخه درخت به گریه در آید، بدان که من هر روز روشن و هر بامداد تابان بر تو گریه می کنم. آری، از این به بعد غم و اندوه بر فراق تو مونس من خواهد بود و اشکهای چشم من چون گردنبندی، بر سینه من قرار خواهد گرفت. آری، کسی که خاک قبر تو را ببوید و بوی نسیم تربت تو بر مشام او برسد، دیگر چه نیازی دارد که در طول مدت روزگار عطر و غالیه استعمال کند.»

^۱ «مناقب» ابن شهر آشوب، ج ۱، ص ۱۶۸. و در کتاب «السیرة النبویة» للسید احمد زینی (دحلان) که در حاشیه «سیره حلبیه» طبع شده است، بیت دوّم و آخر را از حضرت صدیقه نقل میکند که آن حضرت از خاک قبر رسول خدا بر چشم گذارده و انشاء کردند. و در «مفاتیح الجنان» در وقایع بیست و هشتم ماه صفر، در ص ۲۹۴ این اشعار را با مختصر اختلافی در لفظ، از شیخ یوسف شامی در کتاب «الدّرّ النّظیم» نقل کرده است. و أيضاً گوید: فاطمه علیها سلام *** الله بعد از دفن پدر گریست و گفت: یا اَبَته اَجَاب رَبّاً دَعَا، یا اَبَته مِن رَبِّه ما اَدَناه.

نالہ های غریبانه امیرالمؤمنین بر سر مزار حضرت صدیقہ طاهرہ سلام اللہ علیہا

اصول کافی کتاب الحجہ باب مولد فاطمہ (ع) روایت ۳:

احمد بن مهران... عن ابی عبد اللہ الحسین (ع) ابن علی: السلام علیک یا رسول اللہ عنی و السلام علیک عن ابنتک و زائرتک و البائتة فی الثری ببقعتک و المختار اللہ لها سرعه اللحاق بک، قلّ یا رسول اللہ عن صفیتک صبری و عفا عن سیده نساء العالمین تجلّدی، الا ان لی فی التأسی بستک فی فرقتک موضع تعز، فلقد و سدتک فی ملحوده قبرک و فاضت نفسک بین نحری و صدری، بلی و فی کتاب اللہ انعم القبول، انا لله و انا الیه راجعون.

قد استرجعت الودیعہ و اخذت الرهینہ و اخلست الزهراء، فما اقبیح الخضراء و الغبراء یا رسول اللہ، اما حزنی فسرمد و اما لیلی فمسهد، و هم لا یبرح من قلبی، او یختار اللہ لی فی دارک التی انت فیها مقیم، کمد مقیح، و هم محیح، سرعان ما فرق بیننا و الی اللہ اشکوا. و ستنبک ابنتک بتطافر امتک علی هضمها، فاحفها السؤال و استخبرها الحال، فکم من غلیل معتلج بصدرها لم تجدالی بثه سیبلا، و ستقول و یحکم اللہ و هو خیر الحاکمین.

سلام مودع لا قال و لا سئم، فان انصرف فلاعن ملاله و ان اقم فلاعن سوء ظن بما وعد اللہ الصابرين. و اه واه و الصبر ایمن و اجل و لو لا غلبه المستولین لجعلت المقام و اللبت لزاما مکوفا و لا عولت احوال الثکلی علی جلیل الرزیه، فبعین اللہ تدفن ابنتک سرا و تهضم حقها و تمنع ارثها و لم یتباعد العهد و لم یخلق منک الذکر. و الی اللہ یا رسول اللہ المشتکی و فیک یا رسول اللہ احسن العزاء، صل اللہ علیک و علیها السلام و الرضوان.^۱

علی (ع) جای قبر را بنحوی پوشاند که آثار قبر معلوم نباشد، آنگاه به پا خاست و به مزار پیامبر (ص) رو کرد و اینگونه درد دل گشود: سلام من بر تو باد ای رسول خدا! سلام دخترت، و زائرت که اینک در آرامگاه ابدیت منزل گزیده بر تو باد، دختری که خداوند جوانمرگیش را برگزید. ای رسول خدا! از دست دادن عزیزت صبرم را کم کرده، در فراق بهترین زنان تحملم نابود شده، اما چیزی که هنوز به من توان و تسلی می بخشد، استقامت من در فراق تو بود. (کسی که مصیبت تو را تحمل کرده مصیبتهای بعدی را آسان تحمل خواهد کرد) من تو را در قبر نهادم گویی جان تو از گلو و سینۀ من می

^۱ اصول کافی کتاب الحجہ باب مولد الزهراء (ع) روایت ۳

رفت. آری، پیام قرآن بهترین سنگ صبور من است، که انا لله و انا الیه راجعون. ودیعه، بازگردانده شد، گرو باز ستانده شد و زهرا از من ربوده شد. براستی که گنبد نیلگون و زمین خاکی در نزد من چه زشت جلوه کرده، ای رسول خدا! از این پس غمم جاودان خواهد بود، شبم در بی خوابی طی خواهد شد، اندوهی همیشگی در قلبم خانه خواهد کرد، تا اینکه خداوند مرگم را برساند و در جوار تو مقیمم گرداند. این غصه، دلم را خون خواهد کرد، و ارکانم را به لرزه درخواهد آورد. تقدیر چه زود بین من و او جدایی افکند. از این ستم نزد خداوند شکایت خواهم برد.

بزودی دختری به تو گزارش خواهد داد که چگونه امتت دست در دست هم نهادند تا او را از پای درآورند، پس به جد از او پرس و حال ما را از او بگو. چه بسا دردی در دل دارد که راهی برای گشودن سفره دل نداشت اما به تو خواهد گفت، و خداوند قضاوت خواهد کرد که او بهترین قضاوت کنندگان است. سلام وداع کننده ای که از وصال نه خسته است و نه دلتنگ بر شما باد! اگر از جوار شما برمی گردم نه از روی خستگی است و اگر در کنارتان رحل اقامت گزینم نه از روی بدگمانی به وعده الهی به صابران است. وای بر من وای بر من. صبر میمون تر و زیباتر است. اگر پیروزی حاکمان نبود مزار فاطمه را منزل خویش قرار می دادم و در کنارش به اعتکاف می نشستم و مانند زنان بچه مرده در عزایش زار می گریستم. ای رسول خدا! دختری در پیشگاه خداوند مخفیانه دفن شد. حقیقتش پایمال گشت از ارشش منع شد، در حالیکه از انقلاب تو چیزی نگذشته و نامت کهنه نشده است. ای رسول خدا شکایتم را نزد خداوند بازخواهم گفت. و به یاد تو، خاطر تسلی می دارم. درود خداوند و رضوانش بر تو و او باد.

پاورقی